

Govori slavonskoga dijalekta bosanske Posavine

Banović, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:822805>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Valentina Banović

Govori slavonskog dijalekta bosanske Posavine

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Silvija Ćurak

Osijek, 2022.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Valentina Banović

Govori slavonskog dijalekta bosanske Posavine

Diplomski rad

Područje humanističkih znanosti, znanstveno polje: filologija, grana: kroatistika

Mentorica: doc. dr. sc. Silvija Ćurak

Osijek, 2022.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 28. rujna 2022.

Valentina Banović, 1312104123

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. UVOD	1
2. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA POSAVSKOG GOVORA.....	2
3. POSAVSKI GOVOR UNUTAR SLAVONSKOG DIJALEKTA.....	5
3. 1. Akut u posavskom govoru	6
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	7
5. TOLISA.....	8
5. 1. Glasovi (fonologija).....	9
5. 1. 1. Samoglasnici	9
5. 1. 2. Suglasnici	10
5. 1. 3. Naglasak.....	12
5. 2. Oblici (morfologija).....	13
5. 2. 1. Imenice	13
5. 2. 2. Zamjenice.....	15
5. 2. 3. Pridjevi	16
5. 2. 4. Brojevi.....	17
5. 2. 5. Glagoli	17
5. 2. 6. Prilozi	20
5. 2. 7. Prijedlozi	20
5. 2. 8. Veznici.....	20
5. 2. 9. Usklici.....	21
5. 2. 10. Čestice.....	21
5. 3. Tvorba riječi	21
5. 4. Sintaksa.....	23
5. 5. Leksik	24
6. MATIĆI	25
6. 1. Glasovi (fonologija).....	28
6. 1. 1. Samoglasnici	28
6. 1. 2. Suglasnici	29
6. 1. 3. Naglasak.....	30
6. 2. Oblici (morfologija).....	31
6. 2. 1. Imenice	31
6. 2. 2. Zamjenice.....	33
6. 2. 3. Pridjevi	34

6. 2. 4. Brojevi	34
6. 2. 5. Glagoli	34
6. 2. 6. Prilozi	36
6. 2. 7. Prijedlozi	36
6. 2. 8. Veznici.....	37
6. 2. 9. Usklici.....	37
6. 2. 10. Čestice.....	37
6. 3. Tvorba riječi	38
6. 4. Sintaksa.....	38
6. 5. Leksik	39
7. OŠTRA LUKA.....	41
7. 1. Glasovi (fonologija).....	42
7. 1. 1. Samoglasnici	42
7. 1. 2. Suglasnici	42
6. 1. 3. Naglasak.....	43
7. 2. Oblici (morfologija).....	44
7. 2. 1. Imenice	44
7. 2. 2. Zamjenice.....	45
7. 2. 3. Pridjevi	46
7. 2. 4. Brojevi.....	46
7. 2. 5. Glagoli	47
7. 2. 6. Prilozi	48
7. 2. 7. Prijedlozi	49
7. 2. 8. Veznici.....	49
7. 2. 9. Usklici.....	49
7. 2. 10. Čestice.....	49
7. 3. Tvorba riječi	49
7. 4. Sintaksa.....	50
7. 5. Leksik	51
8. DOMALJEVAC.....	53
8. 1. Glasovi (fonologija).....	55
8. 1. 1. Samoglasnici	55
8. 1. 2. Suglasnici	55
8. 1. 3. Naglasak.....	56

8. 2. Oblici (morfologija).....	57
8. 2. 1. Imenice	57
8. 2. 2. Zamjenice.....	58
8. 2. 3. Pridjevi	59
7. 2. 4. Brojevi.....	59
7. 2. 5. Glagoli	59
8. 2. 6. Prilozi	61
8. 2. 7. Prijedlozi	61
8. 2. 8. Veznici.....	61
8. 2. 9. Usklici.....	61
8. 2. 10. Čestice.....	62
8. 3. Tvorba riječi	62
8. 4. Sintaksa.....	63
8. 5. Leksik	65
9. ZAKLJUČAK.....	65
10. LITERATURA.....	67

Sažetak

Ovaj diplomski rad svojim naslovom *Govori slavonskog dijalekta bosanske Posavine* upućuje kako se rad bavi govorima bosanske Posavine. Naime, u radu su istraženi govori sela Tolise, Matića, Oštre Luke i Domaljevca te je svaki govor obrađen na nekoliko jezičnih razina: fonologija, morfologija, sintaksa, tvorba riječi i leksik. Svako selo obrađeno je posebno te su prikazane značajke koje su karakteristične samo za to selo, ali su prikazane i sličnosti i razlike u odnosu na standardni jezik. Osim toga, prikazana je i povijest kao i zanimljivosti svakog sela, te je sve potkrijepljeno slikama i primjerima. U početnom dijelu ovog rada predstavljena su dosadašnja istraživanja govora bosanske Posavine, ali su objašnjene i granice slavonskog dijalekta, te granice posavskog govora. Na samom kraju izveden je zaključak te je prikazana korištena literatura.

Ključne riječi: Tolisa, Matići, Oštra Luka, Domaljevac, slavonski dijalekt, bosanska Posavina, govor bosanske Posavine

1. UVOD

Govor bosanske Posavine pripada govoru posavskog poddijalekta, gdje se *jat* odrazio na tri načina: a) ikavski odraz *jata*, b) ikavsko-jekavski ili poluikavski odraz *jata*, c) ekavski odraz *jata*. Prvi veliki prikaz posavskih govora prikazao je Stjepan Ivšić svojim radom *Današnji posavski govor* koji je opisao na morfološkoj, sintaktičkoj i fonološkoj razini još 1913. godine. Međutim, mnoga jezična obilježja su se do danas promijenile pa je u leksiku, kao i govoru općenito, mnogo promjena: morfoloških, fonoloških, ali i sintaktičkih. Cilj je ovog rada opisati govore bosanske Posavine i to sela: Tolisa, Matići, Oštra Luka i Domaljevac koji pripadaju posavskom poddijalektu koji se nalazi unutar štokavskog narječja, a koje i sam Ivšić spominje i navodi u svom radu. Rad se temelji na prikazu govora bosanske Posavine te usporedbi govora sa standardnim hrvatskim jezikom. Analizom su obuhvaćene ove jezične razine: fonologija, morfologija, sintaksa, tvorba riječi i leksik, a sama analiza rada temelji se na tonskim zapisima koja su provedena u spomenutim selima. Prilikom odabira sugovornika vođeno je računa o tome da to bude stanovništvo koje tamo živi i koje govori izvornim govorom. Svrha ovog rada je opisati i prikazati govor bosanske Posavine, odnosno govor određenih sela Tolise, Matića, Oštre Luke i Domaljevca te ih usporediti sa standardnim jezikom i prikazati eventualne razlike. U zaključku su navedene spoznaje o analiziranim selima i njihovom govoru.

2. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA POSAVSKOG GOVORA

U ovom poglavlju ukratko su predstavljeni svi autori koji su pisali o posavskom govoru i njihovi radovi koji između ostalog pišu i o akutu koji je značajan za posavski govor. Nekoliko je autora koji su se bavili posavskim govorom, a neki od njih su: Stjepan Ivšić, Josip Baotić, Željko Jozić i Antonija Rukavina.

STJEPAN IVŠIĆ

Stjepan Ivšić u svom radu *Današnji posavski govor* iz 1913. godine iznosi detalje koji su vezani za posavski govor, ali i stanovnike Posavine. Ivšić najprije geografski smješta bosansku Posavinu i pokušava odrediti granice posavskog govora te ga usporediti s hrvatskim i srpskim jezikom. Osim toga, uspoređuje ga s čakavskim i kajkavskim narječjem i pronalazi određene sličnosti. U središnjem dijelu rada detaljno se bavi morfologijom, sintaksom, fonologijom i za svaku ovu kategoriju donosi mnoštvo primjera. Za posavski govor navodi da je poluikavski: „Na mnogo većem posavskom području nalazimo poluikavski govor u kojem dugo e (kniževno ije bude e, a krako e (kniževno je) bude je te se govori na pr: dite (dijete) i djeca (djeca) ili đeca (djeca) i djeteta (djeteta) (...) U nekim se takim riječima govori i na pr.: mirov (mirov), zamirat, zamirka, Stipo...“ (Ivšić, 1913: 164)

U svoje istraživanje uključio je i u nastavku obrađena sela (Domaljevac, Matići, Tolisa i Oštra Luka), a na samom kraju istraživanja donosi *Ogleda posavskog govora*, odnosno priče iz posavskog kraja.

JOSIP BAOTIĆ

U svojim radovima *Akut u govoru starosjedilaca bosanske Posavine* i *O govoru starosjedilaca bosanske Posavine* Josip Baotić iznosi rezultate dugogodišnjeg istraživanja posavskog govora. Naime, u radu *Akut u govoru starosjedilaca bosanske Posavine* detaljno govori o akutu i njegovoj upotrebi te značaju za posavski govor: „Akut bi trebalo trajno zaštititi i održati u životu, s ostalim jezičnim posebnostima govora ovoga kraja“ (Baotić, 2018: 186)

U ovom radu posebno detaljno bavi se naglasnim sustavom bosanske Posavine te morfološkim kategorijama akuta, a na samom kraju može se zaključiti kako akut nije iskorijenjen do danas, a to pokazuju brojne imenice koje sam profesor navodi u radu.

Drugi rad pod nazivom *O govoru starosjedilaca bosanske Posavine* usredotočen je podjednako na sve jezične razine. Naime, detaljno obrađuje morfologiju, sintaksu, fonologiju i leksik te

kroz rad donosi niz spoznaja i pravila koja se podudaraju sa standardnim jezikom, ali i niz pravila i spoznaja koja odstupaju od standardnog jezika.

U svojoj knjizi *Orijentalizmi u govoru starosjedilaca bosanske Posavine* govori o turcizmima koji su se ustalili u govor Posavljaka. Knjiga je oblikovana kao rječnik turcizama, a za svaki pojam daje objašnjenje i primjer.

ŽELJKO JOZIĆ

U svom radu *O morfološko-naglasnim razlikama posavskih govora u Slavoniji i Bosni* Željko Jozić donosi nekoliko razlika i nepodudarnosti za koje se smatralo da su iste. Naime, on uspoređuje govor Županje i govor Orašja i okolice Orašja. U svom radu prikazuje neke morfološke i naglasne osobnosti te navodi kako ova dva posavska govora (slavonski i bosanski) nisu toliko slični nego imaju dosta razlika.

U svom drugom radu *Najstariji naglasni tip posavskog govora danas* obrađuje naglasno stanje tog područja, ali s nešto suvremenijim podacima prikazuje naglasnu situaciju. Jozić navodi kako se posavski govor sastoji od ikavskog, ekavskog i ikavskojekavskog govora te navodi: „*Ikavskojekavski govor najrasprostranjeniji je posavski govorni tip, smješten uglavnom u središnjem dijelu Posavine (uključujući i sedam sela u bosanskoj Posavini oko Orašja)*.“ (Jozić, 2004: 74)

ANTONIJA RUKAVINA

Antonija Rukavina u svojoj knjizi *Govor mjesta Domaljevac* donosi istraživanje koje se odnosi samo na mjesto Domaljevac, ali osim toga, u prvom dijelu svog rada govori općenito o bosanskoj Posavini te nekim odlikama Posavskog govora, budući da i govor sela Domaljevca spada u posavski govor. Donosi detaljnu analizu govora te obrađuje morfologiju, sintaksu, fonologiju, ali i tvorbu riječi te leksik koji je specifičan za ovaj kraj. Na samom kraju govori i o turcizmima, a donosi i kratak rječnik te primjere narodnih pjesama.

Osim gore navedenih autora važno je spomenuti još neke autore koji su uvelike doprinijeli istraživanju posavskog govora, a to su Đuro Kesić Pole i njegova knjiga *Njekad njako* u kojoj se nalaze pjesme koje pjevaju o Domaljevcu, a napisane su kako bi se neke riječi očuvale od zaborava. Druga knjiga je *Leksikon domlječkih riječi, izraza i primenki* u kojoj su popisane sve riječi, ljudi, nadimci i običaji tijekom 30 godina, a koji se spominju u Domaljevcu. Knjiga je

oblikovana kao rječnik te sadrži nekoliko tisuća riječi koje su objašnjene i potkrijepljene prikladnim primjerima.

Važno je spomenuti i *Enciklopedijski rječnik bosanske Posavine* koji su sastavili i napisali Anto Knežević i Tomislav Lukić, a tiskan je 2020. godine. Enciklopedijski rječnik opsežan je i detaljan rječnik koji sadrži riječi koje su prikupljane u cijeloj bosanskoj Posavini.

3. POSAVSKI GOVOR UNUTAR SLAVONSKOG DIJALEKTA

Hrvatski jezik podijeljen je na tri narječja: štokavsko, kajkavsko i čakavsko narječje, a svako narječje podijeljeno je na dijalekte i mnoge govore. Štokavsko je narječje najraširenije i njime se govori u polovini Hrvatske, ali i u Bosni i Hercegovini kao i u Crnoj Gori, a jednim dijelom i u Srbiji. Štokavski govori pronalaze se i u Italiji, Austriji, Mađarskoj i Rumunjskoj. Lisac u svom radu navodi da „*Hrvatski štokavski govori većinom se jasno razlikuju od ostalih govora istoga narječja svojim posebnim zapadnim značajkama i svojim vezama s čakavskim i kajkavskim govorima.* „ (Lisac, 2003: 15)

Slavonski dijalekt najvećim dijelom zastupljen je u Slavoniji, ali njime se govori i u mjestima izvan Slavonije. Može se podijeliti na dvije takozvane zone: posavsku zonu, koja se nalazi na jugu i podravsku zonu, koja se nalazi na sjeveru. Posavski govor prostraniji je istočnije i prostire se sve do Gorjana sjeverno od Đakova: na sjeveroistoku uključuje Bogdanovce, a na jugoistoku Račinovce. Za ovaj govor južno je granica Sava, ali oko Orašja (Domaljevac, Tolisa, Ugljara, Kostrč, Matići, Donja Mahala, Vidovice) slavonski tip govora živ je i južno od Save. (Lisac, 2003: 31)

Nadalje, slavonski dijalekt može se podijeliti na određene poddijalekte: posavski, podravski i baranjski. Posavski poddijalekt ističe se po svom naglasku, a profesorica Ljiljana Kolenić u svom radu spominje sljedeće: „*Govoreći o posavskom govoru, Stjepan Ivšić kao osnovni kriterij navodi osobiti naglasak. On tvrdi: “Posavskim govorom zovem ja čitav niz govora u Slav. i Donjoj Bos. Posavini, gdje se nalazi osobit akcent ~.” Možemo reći da svi govori koji na području Slavonije, Baranje, bosanske Posavine imaju taj naglasak pripadaju govorima slavonskoga dijalekta.*“ (Kolenić, 1997: 102) Prema tome, može se reći da posavski govor pripada slavonskom ili nenovoštokavskom arhaičnom šćakavskom dijalektu. Kada se govori o govoru bosanske Posavine, valja istaknuti kako slavonskim dijalektom, odnosno posavskim poddijalektom govore samo Hrvati u Bosni i Hercegovini, dok bošnjački i srpski narod imaju drugačiji govor. Bosanska Posavina graniči na sjeveru s rijekom Savom, zatim na zapadu s rijekom Bosnom, na jugu se proteže sve do Modriče uz planinu Majevicu, a na istoku se proteže uz rijeku Tinju do njezina ušća u Savu. (Matić, 1997: 7) Govor mjesta koja su obrađena u ovom radu, a koja pripadaju bosanskoj Posavini štokavski je govor koji ima ikavsko-jekavski odraz jata (*dugi jat* odrazio se kao *i*, a *kratki jat* kao *je*). Antonija Rukavina navodi kako bi govor ovih sela zapravo bio jekavsko-ikavski budući da je jekavica ipak više zastupljenija u govoru stanovnika bosanske Posavine. (Rukavina, 2012: 22) Osim toga, Stjepan Ivšić u svom radu *Današnji posavski govor* navodi da posavski govor po nekim načelima nalikuje na čakavski

govor zbog ikavizama, naglasaka, skupa *šč* koji se rijetko pojavljuje i sl. Također, navodi kako posavski govor ima sličnosti i sa zetskim govorom: govori se dugi *i* prema dugom jatu i *je* prema kratkom jatu, zatim se koristi *ge* umjesto *gdje*, genitiv množine dolazi umjesto lokativa i sl. Što se tiče odraza jata, može se podijeliti u tri skupine: a) ikavski odraz jata b) ikavsko-jekavski odraz jata ili poluikavski i c) ekavski odraz jata. (Ivšić, 1913: 134-140)

3. 1. Akut u posavskom govoru

Govori slavonskog dijalekta jedni su od najstarijih i najarhaičnijih govora jer čuvaju neke elemente kojih u ostalim štokavskim govorima nema – akut. (Sekereš, 1967) Akut se smatra nekom vrstom nasljeđa koje starija populacija održava i ne zaboravlja dok je situacija kod mlađeg stanovništva potpuno drugačija, nastoje ga izbaciti i zamijeniti standardnijim načinom govora, ali se u obitelji i privatnijem okruženju ipak koristi. Naglasni sustav bosanske Posavine može se pohvaliti s pet naglasaka, uz standardne hrvatske naglaske, govor bosanske Posavine bogatiji je za još jedan naglasak, a to je akut, odnosno u znanosti je definiran kao *novi metatonijski akut*. (Baotić, 2018: 188) Akut se može pojaviti na svakom slogu u riječi, te može doći i poslije dugog sloga: *glāvě*.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je započelo terenskim snimanjem govora gdje je pri odabiru sugovornika najbitnije bilo da su različite dobi, te da su jednako zastupljeni i muškarci i žene kako bi rad bio cjelokupan i vjerodostojan. Sav snimljeni materijal snimljen je mobilnim telefonom, odnosno diktafonom, a snimanje je započeto od Tolise prema Domaljevcu. Prvo mjesto koje je snimljeno je Tolisa, zatim Matići, Oštra Luka i na samom kraju Domaljevac. Snimanje govora raspoređeno je tako da su najprije snimljeni govori Tolise i Matića zato što su sličniji, a onda Domaljevac i Oštra Luka koji također imaju pojedine sličnosti. Nakon temeljitog terenskog istraživanja obavljena je transkripcija tonskih zapisa na čemu se temelji jezična analiza pojedinih govora. U obradi govora naglasak je stavljen na jezične razine fonologiju, morfologiju, tvorbu riječi, sintaksu i leksik. U tonskim zapisima svih navedenih sela sudjelovale su osobe i muškog i ženskog spola starije od 50 godina, a u tonskom zapisu sela Tolise sudjelovale su osobe starije od 60 godina.

5. TOLISA

Tolisa je selo smješteno u bosanskoj Posavini, a jedan od toliških povjesničara fra Bono Nedić u kratkoj povijesti župe i samostana na Raščici (Tolisa) piše sljedeće: „*Posavina se može nazvati jednim ogromnim perivojem u kojem se nalazi svakovrsno milinje. Tu su oranice, sjenokoše, pašnjaci, voćnjaci, ogromni lijepo zasađeni šljivici i drvoredi po međama. Kao što su Banat, još u rimsko doba, nazivali hambarom carstva, tako je i Posavina nazvana hambarom Bosne. Kad ona izda hranom, onda to sva Bosna osjeti.*“ (Janjić, 1998: 11) Tolisa je poznata i po prvoj pučkoj školi u BiH gdje je poučavan prvi civilni učitelj iz Hrvatske, a nakon njega škola je prepuštena fra Iliji Starčeviću. Osim toga, Tolisa je poznata i po fra Martinu Nediću koji se izborio za gradnju najveće crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije koja se nalazi na Raščici u Tolisi. Početkom 21. stoljeća crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije ima i samostan koji se nalazi u sklopu crkve, a po čemu je Tolisa i najpoznatija. Franjevački samostan crkve raspolaže vrlo bogatim zbirkama, a u sklopu samostana izgrađena je i knjižnica. „*Knjižnica broji oko 10 000 svezaka. Po kulturnoj vrijednosti ističu se djela starijih hrvatskih franjevačkih pisaca (17. – 19. st.) Od drugih raritetnih izdanja posebno mjesto ima Biblija iz 1651., tiskana u Amsterdamu.*“ (Jurić, 2018: 70)

Slika 1: crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Tolisi

5. 1. Glasovi (fonologija)

5. 1. 1. Samoglasnici

Vokalni sustav sela Tolise čine samoglasnici kao i u standardnom hrvatskom jeziku, a to su *a*, *e*, *i*, *o* i *u*. Ono što je karakteristično za ovaj kraj svakako je alternacija vokala, odnosno zamjenjivanje jednih fonema drugim fonemima, a najčešći su na primjerima stranih riječi, a rjeđe na primjerima iz standardnoga jezika. Neki od primjera alternacije su *a > e*: *meter*, odnosno u standardnom jeziku bi bilo *metar*, zatim, *a > o*: *tovan*, što bi u standardnom jeziku bilo *tavan*, *čorape* (čarape), *leđo* (leđa), *vrato* (vrata). Neki od sljedećih primjera alternacije su i prelazak *e > a*: *ija* (prije), *e > i*: *stvare* (stvari), *sikirat* (sekirat), *i > e*: *senija* (sinija, mali stol), *becikle* (bicikl). Nadalje, ono što je primjetno u ovom kraju je svakako izgovor jata. Naime, u velikoj mjeri se pojavljuju ikavizmi, pa se govor toliškog kraja može odrediti kao ikavsko-jekavski. Poznato je kako se u standardnom jeziku *jat* odrazio na dva načina, odnosno kao *ije* i *je*, a ovdje je primjetno kako se dugi *jat* odrazio kao *i*: *lipo*, *dite*, *mliko*, *prid mene*, *priko*, *uvik*, *pogrišio*, *bili jastuci*. Što se tiče kratkog *jata*, on je kao i u standardnom jeziku: *pjesma*, *djeca*, *djed*. Jedan od čestih primjera u bosanskoj Posavini, a posebno u Tolisi, upotreba je *nj* umjesto *n*: *njako* (neko), *njeki* (neki), *njaki* (neki), a profesor Josip Baotić navodi da „stara praslavenska sekvenca *ne-* (s kratkim *jatom* kao drugim članom) dala je zakonomjeran refleks kratkog *jata* – *je*, te su oblici *njeko*, *nješta*, *njekad* autentični u ovom govoru, i daleko frekventniji od standardnojezičnih *netko*, *nešto* i *nekad*.“ (Baotić, 2002: 419)

REDUKCIJA VOKALA

U govorima bosanske Posavine, a posebno govorima kraja Tolise, prisutna je redukcija vokala. Jedan od najčešćih primjera gdje se pronalazi redukcija je u primjeru vokala *i* i to u infinitivu glagola: *išli smo radit*, *to moraš volit*, *pa se ide pjevat*, *a ona stane revat*, *to se mora vrnit*. Također, redukcija je često zastupljena i u čestici *li*: *je si l sjeo*, *je si l reko to*. Osim navedenih primjera, redukcija je zastupljena i u nekim glagolima kao *vidjeti*, pa se često čuje *je si l vidla*, ali i prilikom izgovora broja *četiri*, pa se često čuje *četri sata smo radili*. Osim vokala *i*, prisutna je i redukcija još nekih vokala, pa tako primjerice *o* nestaju u pojedinim pokaznim zamjenicama, primjerice: *va žena* ili *vi ljudi*, ali se može čuti i *vaki ljudi*, ali i *vako*. Također, i ostali vokali kao *e*, *a* i *u* u nekim primjerima riječi nestaju, pa su česti primjeri *njekad(a) se tako pričalo* ili u primjeru *okret(a)o*, česti su primjeri i kod vokala *e*: *tod(e)- tode sam dolazila na pustaru*. Prisutan je i primjer redukcije vokala *u*, a česti su primjeri *mojem(u)*, *boljem(u)*. Primjetno je

da su sve ove redukcije i gubljenje vokala na kraju slogova prisutne u govoru, a rjeđe u pismu, a može se reći da ovise i o govorniku. Naime, jedna je kazivačica često upotrebljavala reducirane oblike, dok je druga kazivačica koristila oblike koji su bili sličniji ili isti standardnom jeziku.

5. 1. 2. Suglasnici

Fonem *h*

Fonem *h* najspecifičniji je fonem u govoru bosanske Posavine. Naime, to je fonem koji se najčešće gubi u govoru, a primjetno je njegovo gubljenje na početku riječi: *aljina* (haljina), *iljada* (hiljada, odnosno tisuća), *ladovina* (hladovina), *neće me drugi tjet* (htjet) zatim, primjetno njegovo gubljenje i u sredini riječi: *sarana* (sahrana), *sna* (snaha), *naranit svit* (nahrant) i na samom kraju riječi: *kru* (kruh), *ora* (orah). Osim navedenog gubljenja fonema *h* na samom kraju riječi, prisutno je i njegovo zamjenjivanje s fonemom *v*, pa je česta upotreba riječi poput *kruv* (kruh), *trbu* (trbuh), *orav* (orah), *suvo do gaća* (suho), *ruvo* (ruho). Ova specifičnost fonema *h* prisutna je i kod mladih ljudi bez obzira na korištenje standardnog jezika u njihovim školama i uopće. Osim fonema *v*, pojavljuje se i fonem *j* koji zamjenjuje fonem *h*, pa je riječ *snaja* prihvatljivija od standardne riječi *snaha*.

Fonemi *č* i *ć*, *đ* i *dž*

U slavonskom dijalektu česta je pojava zamjene određenih fonema, odnosno pojava ne prepoznavanja određenih fonema u riječi. U govoru bosanske Posavine, kao i u govoru toliškog kraja, nema primjera zamjene fonema *č* i *ć* ili fonema *đ* i *dž*, točno se izgovaraju u određenim riječima, ponekad i previše naglašeno u primjerima *č* i *dž*. Također, može se reći kako su ovi fonemi najstabilniji fonemi u govoru, ne zamjenjuju se nekim drugim fonemima i ne gube se u riječima, te su u izgovoru kao i u standardnom jeziku.

Fonem *j*

Fonem *j* također je specifičan u govoru bosanske Posavine. Primjetno je kako se fonem *j* u određenim riječima gubi, ali se i u određenim riječima dodaje zbog lakšeg izgovora. Najčešći primjer izostavljanja fonema *j* u posvojnim je pridjevima, primjerice: *Boži* (Božji) ili u primjeru *dječi* (dječji), te u primjeru grada *Orašu* (Orašju). S druge strane, primjer gdje se dodaje fonem *j* najčešće je prilikom izgovora dvoznamenkastih brojeva, primjerice prilikom izgovora

sedmnajest ili *petnajest*, ali i u riječima *volijo* i *falijs*. Najčešće zabilježeno dodavanje fonema *j* je u riječi *misliti*, pa se riječ *misliti* izgovara kao *misjeti*.

Fonem *n*

Fonem *n* jedan je od stabilnijih fonema u govoru Tolise. Naime, zabilježeno je nekoliko primjera gdje se fonem *n* zamjenjuje nekim drugim fonemom. Prvi primjer je u riječi *ormar* gdje se fonem *r* izostavlja, a na njegovo mjesto dolazi fonem *n*, pa je dobivena riječ *orman*. Sljedeći primjer je u riječi *oteti*, odnosno u množini *otmu*, fonem *m* zamjenjuje fonem *n*, pa se koristi riječ *otnu*.

Fonem *m*

Također je kao i fonem *n* jedan od stabilnijih fonema, a zabilježeno je samo nekoliko specifičnih promjena. Profesor Baotić navodi kako se *m* zamjenjuje najčešće s fonemom *n* u primjeru *slanka* (slamka). Osim spomenute *slanke* koju navodi profesor Baotić, u ovom istraživanju primjetna je i zamjena fonema *m* s fonemom *č* u primjeru *jednoč, reče on meni... (jednom)*. Osim toga, primjetno je i dodavanje fonema *m* na kraj riječi u primjeru *zbišjam (zbišjam je tako bilo...)*.

Fonem *k*

Promjena fonema *k* zabilježena je samo u riječi *ondak (onda...)*, gdje se fonem *k*, kao i još neki prethodno spomenuti fonemi, dodaje na samom kraju riječi. Osim dodavanja fonema *k*, profesor Baotić u svom radu zabilježio je i gubljenje fonema na samom početku riječi, pa navodi primjere *'ći i 'čer (kći i kćer)*, (Baotić, 2012: 115) Takvi primjeri pronalaze se i u tonskim zapisima: *Imam ti dvi 'ćeri, prva 'ći mi se odma udala nakon srednje*.

Fonem *r*

Fonem *r* se u nekim primjerima dodaje: *brezobrazan (bezobrazan)* ili *brez (brez ige ikog...)* ali je u nekim primjerima vidljiva njegova potpuna reduciranost na samom kraju riječi: *juče, prekuče*.

SUGLASNIČKE SKUPINE

Stjepan Ivšić u svojem radu *Današnji posavski govori* spominje skupove koji su karakteristični za slavonski dijalekt, najprije spominje skup *šč* koji je čest i karakterističan za ovaj dijalekt. (Ivšić, 1913: 135) Naime, u govoru toliškog kraja nije zabilježena niti jedna riječ koja uključuje ovaj skup, ali su zabilježeni primjeri skupa *št*, a koji isto tako navodi sam Ivšić. Naime, u toliškom govoru česta je upotreba skupa *št*, primjerice *šta, štap, vrištat, uštosila, puštala*. Prema tome, u ovom kraju nikad se ne čuje *ščap* nego uvijek *štap*, iako se u nekim drugim mjestima u bosanskoj Posavini mogu čuti određene riječi koje pripadaju ovom skupu. Osim spomenutog skupa, čest je i skup *žd*, pa su tako česte riječi *žderati, aždaja, moždani*. Osim ova dva suglasnička skupa u kojima se pronalazi najviše primjera, čest je i skup *tk*: *tkati, tkanje, tetka*, a primjetan je i skup *st*: *stvare, okrstili, bostanište, staja, ostarjela*.

5. 1. 3. Naglasak

Govor bosanske Posavine, a tako i govor toliškog kraja koji su dio posavskog poddijalekta, pripadaju govorima koji su obilježeni štokavskom akcentuacijom. Prema tome, postoje dva silazna naglasaka: dugi ($\hat{\ }$) i kratki ($\`$), te jedan uzlazni koji je poznat pod nazivom akut ($\tilde{ }$). Njima su pridružena još dva uzlazna naglasaka: dugi ($\acute{ }$) i kratki ($\`$).

Stjepan Ivšić u svom radu *Današnji posavski govor* također spominje standardne naglaske i poseban naglasak za koji navodi da je „*glavno obilježje toga govora*.“ (Ivšić, 1913: 149), a to je $\tilde{ }$ ili kako ga nazivaju akut. Ovaj naglasak čest je u govoru toliškog naroda, ali nije čest u govoru sugovornica, zabilježeni su samo neki primjeri: *žŭpnik, navaljutām*.

Iz razgovora i preslušavanja snimljenih tonskih zapisa može se zaključiti sljedećih nekoliko pravila koja su vezana za naglasni sustav sela Tolise. Najprije je važno spomenuti kako se akut i dugosilazni naglasak mogu naći na svakom slogu riječi: *udâvānje, ženē* i druge. Također, ono što je zabilježeno je da kratkosilazni naglasak nikad nije na kraju riječi, a specifično je za toliški kraj da se nađe na početku sloga, primjerice u riječi *igralište, bilježnica ili pòlica, pòlicija*. Jedna od specifičnosti ovog govora je i to da se zanaglasna dužina pojavljuje ispred naglasaka, što nije uobičajeno niti prihvaćeno u novoštokavskom govoru, primjeri ove situacije su u riječima *glāvóm, rŭkóm* ili u riječi *sāmà*, a što se tiče uzlaznog naglasaka, on se uglavnom nalazi na pretposljednem slogu u riječi: *njáki, planína, stváre*. Ivšić navodi kako „*i u posavskom govoru proklitika može dobiti akcenat, i to u starijim dijelovima posavskog govora skakanjem akcenta na pr. ù vodu, ù rŭku i kadšto pomicanjem akcenta na pr. ù rat, a u mlađim dijelovima i skakanjem i pomicanjem akcenta*.“ (Ivšić, 1913: 157) U tonskim zapisima također je uočeno

prenošenje naglaska na prednaglasnicu, ali nije zabilježeno kod svih sugovornika i nije zabilježeno svaki put: *nà ruku, nì u će svatove, nà jesen*. Zanimljivo je da se ovakvi primjeri s prenošenjem naglaska na prednaglasnicu ne pojavljuju svaki put, naime sugovornica ga u jednoj rečenici koristi (*to se radi nà jesen...*), a kasnije izgovara na drugačiji način (*svatova je bilo i na jèsen...*), pa se ne može odrediti pravilo kada se prenosi na prednaglasnicu, a kada ne. Još jedna od specifičnosti govora Tolise je svakako i zanaglasna dužina koja se pronalazi na svim pozicijama: u imenicama ženskog roda: *lòpatē, žènē*, zatim u prezentu glagola *glèdām*, te u glagolskom prilogu sadašnjem: *glèdajūć, mòlēći*.

5. 2. Oblici (morfologija)

5. 2. 1. Imenice

MUŠKI ROD

Tijekom preslušavanja tonskih zapisa uočeno je nekoliko razlika toliškog govora koje se ne podudaraju sa standardnim jezikom. Nekoliko je odstupanja pronađeno u nominativu, vokativu i instrumentalu jednine, ali i u nominativu, dativu, lokativu te instrumentalu množine.

Nominativ jednine

Imenice muškog roda u Tolisi sklanjaju se po e – deklinaciji, što potvrđuje i sam Ivšić u svom radu gdje navodi kako se „*imenice kao Ivo, Pavo i dr., sklanjaju se u posavskom govoru samo po e-deklinaciji, dakle na pr: 1. Pavo, 2. Pave (akcentat je i Pāve(akut) i Pāvê), 3. Pavi i t.d., (Ivšić, 1913: 143)* Najznačajnija promjena u nominativu muškog roda je u imenicama koje završavaju na nastavak *-ist*, primjerice *bagerist*, takvim se imenicama dodaje nastavak *-a*, pa se često čuje *bagerista, stipendista* i sl. Nastavak *-a* najčešće se dodaje na izvedena muška imena u primjerima: *Ivo, Mato, Anto, Franjo, Iljo, Tunjo, Joso*, pa se najčešće upotrebljava *Iva, Mata, Anta, Franja, Ilja, Tunja i Josa*.

Vokativ jednine

Za vokativ jednine specifična je upotreba nastavaka *-u* i *-e*. Naime, prilikom izgovora riječi *muž*, može se čuti *muže* u vokativu, profesor Baotić navodi primjere „*e, moj, muže, pusti puže rogove*.“ Osim primjera koji navodi profesor Baotić, uočeni su i primjeri koji su u skladu sa standardnim jezikom *O, Bože dragi!*

Instrumental jednine

Za instrumental jednine specifični su nastavci *-om* i *-em* koji su ponekad upotrijebljeni pravilno, a ponekad i odstupaju od standardnog izgovora. Naime, u tonskim zapisima nekoliko puta bilježi se nastavak *-om* iza palatala, primjerice *prijateljom* ili *učiteljom*, ali se bilježi i ispravno korištenje nastavka *-em*, primjerice: *nožem ili konjem*.

Nominativ množine

Za nominativ množine najučestalija je upotreba umetaka *-ov* i *-ev* i nema velikih odstupanja od standardnog jezika prilikom upotrebe ovih imenica. Zabilježene su riječi poput *panjevi, puževi, muževi*, a kod upotrebe *-ov* zabilježeni su *drugovi*. Što se tiče kratke množine, nju navodi profesor Baotić i bilježi riječi poput *vuci*, ali i *vukovi*, dakle upotrebu i jednog i drugog oblika, te imenicu *dug* koja se javlja jedino u molitvi, *otpusti nam duge naše*, ali i oblik riječi *dugovi*. (Baotić, 2002: 430)

Dativ, lokativ i instrumental množine

Nastavak za ova tri padeža je *-ima* koji je najčešće skraćen na nastavak *-im* i *-ma*, pa su specifični primjeri poput: *tim muškarcim* (u dativu) ili u instrumentalu *s tim momcima razgovarale*. Profesor Baotić navodi kako lokativ često zna biti zamijenjen s genitivom pa navodi primjer: *Šaraju po zidova*. (Baotić, 2002: 430)

ŽENSKI ROD

Nominativ i vokativ jednine

Imenice ženskog roda najvećim dijelom nemaju promjene, imenice koje u nominativu završavaju na nastavak *-a* podudaraju se s izgovorom u standardnom jeziku *Janja, Mara, snaja, zaova, Kata, susjeda* i ostale. Imenice u vokativu najčešće dolaze s nastavkom *-o*: *Kato, snao, Maro, Janjo, ženo, neno* (najstarija sestra u obitelji), osim nastavka *-o*, pojavljuje se i nastavak

-e, ali najčešće kod ženskih imena koja završavaju na *-ice*, primjerice: *Anice, Katice, Ružice* i sl.

Imenice u ženskom rodu koje završavaju na nastavak *-i* manje su zastupljene, neke od primjera su *ćeri* (kćeri), a profesor Baotić kao primjer još navodi i *stvar*, u rečenici *nema on s tom stvar* ništa. (Baotić, 2002., 430)

SREDNJI ROD

Genitiv, lokativ i instrumental množine

Genitiv i lokativ su u toliškom govoru specifični, a i Ivšić u svom radu spominje kako su *neobični oblici*: „*Za gen. i lok. pl. čuje se gdje u posavskom govoru neobični oblici: vrato, jajo, krilo i leđo.*“ (Ivšić, 1913., 142) Iako profesor Ivšić navodi kako je ovo specifično za posavski govor, ovakvi primjeri *leđo, vrato, usto* zabilježeni su samo u govoru sela Tolise i Matica, ali ne i ostalih sela koja se obrađuju u ovom radu.

Naime, imenicama srednjega roda *vrata, leđa* i *usta* koje su inače pluralia tantum dodaje se nastavak *-o*, a lokativu se može pridružiti još i nastavak *-a*, u primjeru: *Druže se po kuća; Vozio me na kola.*

5. 2. 2. Zamjenice

Zamjenice u govoru toliškog kraja iste su kao i zamjenice u standardnom jeziku, ali su uočljiva neka odstupanja, drugačiji oblici zamjenica i sl. U tonskim zapisima uočljive su posvojne zamjenice, pokazne, neodređene zamjenice i odnosno upitna zamjenica.

Lične zamjenice

Često se pojavljuje i poseban oblike lične zamjenice *s njim*, koja najčešće glasi *š njim*.

Posvojne zamjenice

Posvojne zamjenice određuju kome što pripada, a u tonskim zapisima najčešće su spomenute: *moj, njegov, njezin, naš i njihov*. Najvećoj promjeni podliježe zamjenica *njezin*, pa su česti primjeri *njen*, a najčešći primjer zamjenice *njezin* skraćeni je oblik *nje*: *To je sad njena mater.*

Osim zamjenice *njezin*, česta je promjena i kod zamjenice *njihov*, gdje se gubi glas *h*, pa se najčešće koristi i izgovara oblik *njiov*: *Taki ti je njiov običaj*.

Upitno-odnosne zamjenice

Od upitno-odnosnih zamjenica u tonskim zapisima najčešće se javljaju *tko* i *što* i to najčešće u svojim izvedenicama i pojednostavljenim oblicima. Umjesto zamjenice *tko* najčešće se koristi oblik bez početnog glasa *t*: *ko*, primjerice: *Ko ti se primako*; *Ko se čuje*. Upitno-odnosna zamjenica *što* najčešće se javlja u obliku *šta*, a to je specifično za sve govore, kako kod starijih, tako i kod mlađih sugovornika, u primjerima: *Šta se sve radilo*; *Šta me gledaš* i sl. Ostale upitno-odnosne zamjenice zabilježene su u svojim standardnim oblicima, bez promjena u izgovoru.

Pokazna zamjenica

Pokazne zamjenice, kako navode Težak i Babić u svojoj gramatici „*pokazuju nešto, upućuju na nešto označujući ujedno kojemu je to licu blisku*“ (Težak, Babić, 1992: 110) najčešće pokazne zamjenice u tonskim zapisima su: *ova*, *ta*, *taj*, *ovaj* i dr. Pokazna zamjenica *ta* pojavljuje se u obliku *ota* gdje joj se dodaje glas *o*: *Ota žena*. Zamjenica *taj* pojavljuje se u skraćenom obliku *ti* koja upućuje na nekog muškarca: *Ti čoek*. Osim spomenutih, česta je upotreba i zamjenice *ova*, koja se također izgovara u skraćenom obliku kao *va*: *Va budala*. Također, zabilježeno je i skraćivanje zamjenice *ovim*, pa se češće izgovara u skraćenom obliku *vim*: *Sa vim svojim*.

Neodređene zamjenice

Većina neodređenih zamjenice koje započinju s *ne* izgovaraju se kao *nj*: *njeko*, *nješta*, *nječiji*. Niječne zamjenice ostale su nepromijenjene pa su zabilježene u svojim standardnim oblicima: *nitko*, *ništa*, *ničiji*, *nikakav* (ponekad se čuje skraćeni oblik *nikaki*). Opće zamjenice često se izgovaraju bez glasa *t*: *iko*, *svako*, *ma ko*, ali su česti i primjeri *kojeko*, *kojekaki*.

5. 2. 3. Pridjevi

Pridjevi u toliškom govoru najmanje su promijenjeni i svi odgovaraju pravilima koje nalaže standardni jezik. Naime, sklonidba pridjeva ista je kao i u standardnom jeziku, postoje komparativ i superlativ pridjeva, a svaki od njih ima i pravila svoje tvorbe koja se podudaraju s pravilima standardnoga jezika. Profesor Baotić kao primjere koji odstupaju od norme navodi pridjeve *visok* i *lagan*. Kod pridjeva *visok* sklonidba je sljedeća: komparativ je *višlji*, a ne *viši*

kako je u standardnom jeziku, a za primjer *lagan* komparativ je *laglji*, a ne *laganiji*. Dakle, u oba se primjera u komparativu umeće glas *lj*. Razlog umetanja glasa *lj* nije poznat, a profesor Baotić navodi kako su se mogli razviti „obličkom analogijom prema oblicima *deblji, grublji, suvlji, gdje su skupine blj i vlj zakonomjerno razvijene.*“ (Baotić, 2002: 431)

Što se tiče oblika pridjeva u superlativu, on je nepromijenjen, tvori se od prefiksa *naj* i pridjeva, a jedina razlika je u tome što se ponekad u govoru razdvajaju prefiks *naj* i pridjev, primjerice: *Naj je bolji ili naj je gori od sve djece.*

Osim spomenutih komparativa, postoji i poseban oblik komparativa koji je također prisutan u govoru toliškog kraja, a to su: *povelik, pomanji, poskup* i drugi.

5. 2. 4. Brojevi

Glavni brojevi

U govoru Tolise zabilježeni su glavni i redni brojevi. Glavni brojevi većinom se razlikuju i oblikom i izgovorom od brojeva u standardnom jeziku. Brojevi od 1 do 10 najčešće se izgovaraju s kratkosilaznim naglaskom na početnom slogu, primjerice: *jëdan, dvá, trí, čëtri, pët, šëst, sëdam, osám, dëvet, dëset*. Brojevi od 11 do 19 izgovaraju se najčešće s nastavkom -*najst*, primjerice, *trīnajst, pëtnajst*, a broj 20 ili 30 izgovaraju se kao *dvaest (tad sam imala dvaest godina)* i *triest (sa triest sam izrodila svu djecu.)*, složeni brojevi poput 200 i 300 izgovaraju se s dodatkom fonema -*a*, primjerice *dyjesta i trista*.

Od rednih brojeva zabilježen je samo *prvi (bio mi je prvi momak)*. Naime, brojevi se sklanjaju kao određeni pridjevi *prvi, prvoga, prvome*. Kod složenih rednih brojeva često je dodavanje veznika *i*, primjerice, *sto dvadeset i prvi*.

Osim spomenutih rednih i glavnih brojeva prisutni su i brojevi koji označavaju neku skupinu ljudi, gdje se vokal *e* zamjenjuje s vokalom *o* primjerice: *Petoro njih; Svim petorma dala*.

5. 2. 5. Glagoli

U govoru Tolise zastupljeno je nekoliko glagolskih oblika poput prezenta, perfekta, futura I. i II., zatim kondicionala 1. i 2., imperativa, aorista, glagolskog priloga sadašnjeg i prošlog, te

glagolskog pridjeva radnog. Neka glagolska vremena poput pluskvamperfekta i aorista gotovo i nema, najčešće se za takve primjere koristi perfekt.

Neka od obilježja u toliškom govoru prikazat će se kroz sljedeća glagolska vremena:

Infinitiv

Infinitiv glagola u toliškom kraju nešto je drugačiji od infinitiva u standardnom jeziku, naime promjena je u tome što se gubi fonem *i*, pa riječi *poput slušati, vjerovati, raditi, misliti, zaraditi, kazati, praviti, braniti* izgovaraju se *sluшат, vjerovat, radit* (često je zabilježen i oblik *ra'it*), *mislit, zaradit* (također je nekoliko puta zabilježen oblik *zara'it*), zatim *kazat, pravit, branit* i sl. Također, uočeni su i drugačiji izgovori riječi i dodavanje nastavaka koji nisu kao u standardnome jeziku, pa tako glagoli koji imaju nastavak *-nuti* u infinitivu završavaju na nastavak *-niti*, primjerice: *zinit, metnit, kleknit, dignit* i druge. Nadalje, glagoli koji u infinitivu imaju nastavak *-jeti* izgovaraju se s nastavkom *-iti*: *živit, vidit*. Ovakvi oblici infinitiva česti su kod starije populacije, ali se mogu čuti i kod pojedinih mlađih stanovnika.

Prezent

Prezent se tvori kao i u standardnom jeziku, dakle tvori se od nesvršenih glagola i uvijek izriču radnju koja se događa upravo u tom trenutku. Tijekom preslušavanja tonskim zapisa nisu uočena velika odstupanja što se tiče tvorbe, ali su odstupanja u izgovoru i naglasku prisutna, primjerice: *Moram pālit; Ídemo na njāki autōbus* i dr. Jedina razlika koja je uočena je u glagolu *moći*, u drugom i trećem licu jednine. Naime, ne koristi se oblik *možeš* i *može*, nego se fonem *ž* zamjenjuje fonemom *r*, pa se upotrebljava oblik *moreš* i *more*. Ista promjena uočljiva je i u drugom i trećem licu množine, gdje se upotrebljava oblik *moremo* i *morete*.

Perfekt

Glagolski oblici u perfektu nemaju nikakve promjene, tvore se kao i u standardnom jeziku i označavaju radnju u prošlosti. Budući da nema promjena, navedeni su samo primjeri: *Nisam ja išla; Ja odnila; Išlo se u večer prosit curu; Ja sam njia porodila*.

Aorist

U tonskim zapisima nije uočen niti jedan primjer aorista, ali profesor Baotić navodi primjer gdje se u prvom licu jednine gubi glas *h*, što je karakteristično za sve posavske govore; *ja upado*,

a u 1. i 2. licu množine standardni nastavci *-smo* i *-ste* su zamijenjeni nastavcima *-šmo* i *-šte*, primjerice: *mi upadošmo, vi upadošte*. (Baotić, 2002: 433)

Futur I. i futur II.

Oba futura zastupljena su u tonskim zapisima, a njihova tvorba jednaka je tvorbi u standardnom jeziku. Jedina je razlika u tome što glagoli nemaju nastavak *-i* pa primjeri izgledaju ovako: *Ja ću tebe isprosit; Ja ću starog pitat*. Slična situacija je i kod futura II., naime tvorba futura II. je ista kao i u standardnom jeziku i označava radnju koja će se dogoditi prije neke druge radnje u budućnosti. Razlika u odnosu na standardni jezik je kao i kod futura I., dakle nema nastavka *-i* kod glagola: *Kad je budem išo prosit*.

Imperativ

Imperativ također nema velikih odstupanja: *Najbolje, udaj se! Eto ti, razgovaraj š njom!* Jedina razlika je u tome što se kod glagola, primjerice *pokriti* u obliku *pokrij ga*, gubi vokal *j*, pa se izgovara: *Pokri ga!*

Kondicional 1. i 2.

U govoru sela Tolise nije zabilježeno puno primjera ova dva glagolska oblika. Kondicional 1. ima nekoliko primjera: *Tkale bi majka i ja; Kopale bi danima*, dok kondicional 2. gotovo nije ni zastupljen u govoru, osim jednog primjera: *Ja bi bila radije ostala sama*.

Glagolski prilog sadašnji i prošli

Glagolski pridjev sadašnji također je zastupljen, te ima neke promjene u izgovoru. Naime, situacija je slična kao i kod infinitiva, dakle gubi se nastavak *-i*, pa se upotrebljava: *Radeć u vrtlaku; Iduć kući*. S druge strane, glagolski prilog prošli gotovo se i ne upotrebljava i ne uočava se u tonskim zapisima, jedino se uočavaju rečenice u kojima bi mogao stajati glagolski prilog prošli, ali se češće čuju rečenice kao: *Kad sam pošla kući; Kad sam podigla glavu* i sl.

Glagolski pridjev radni

Glagolski pridjev radni u tonskim zapisima uočen je u svom reduciranom obliku u primjerima: *došo, pošo, piso, reko, sto*, (stao), *peko, treso*. Osim toga, Profesor Baotić navodi kako je

„glagolski pridjev radni pretrpio promjene fonološke naravi i po tome se razlikuje stanje u govoru od stanja u književnom jeziku. (...) Ovdje skrećem pažnju na sudbinu skupine -io. (Baotić, 2002., 433) Naime, profesor navodi kao primjer glagol *proliti* koji se pod utjecajem promjena upotrebljava kao glagol *proljo*, a ne *prolio*, pa tako osim *proljo*, često se čuje i *doljo*, *naljo*, *uljo* i sl. (Baotić, 2002., 433)

5. 2. 6. Prilozi

Prilozi su jedna od nepromjenjivih vrsta riječi, ali u govoru sela Tolise uočljivi su mnogi prilozi koji se javljaju u svom promijenjenom obliku te s određenim navescima. U govoru su najčešći mjesni prilozi: *tod*, *tode*, *vod*, *vode*, *nod*, *node*. Jedan od najčešćih priloga je i prilog *gdje* koji se ne izgovara kao *gdje* nego kao *đe*, pa se često čuje *nide* umjesto standardnog *nigdje*. Prilog *gdje* često se čuje i kao *ge*: *Ge si krenila?* ili u riječi *nige*: *Nige toga nema ko u nas*. Osim mjesnih priloga prisutni su i prilozi koji označavaju vrijeme. Najčešći su *jučer*, *prikučer* (prekjučer), koji se izgovaraju bez glasa *r*, pa se češće čuje *juče*, *prikuče*. Također, specifičan je i prilog *prije*, koji se često može čuti kao *prija*: *Prija je tako bilo*.

5. 2. 7. Prijedlozi

Osim standardnih prijedloga, u govoru sela Tolise mogu se izdvojiti prijedlog *brez* (*bez*): *Mogla sam ja brez njega*. te prijedlog koji navodi profesor Baotić, a koji je specifičan za posavski govor je *uzam* (*uzeti*): *Uzam matiku*. Također, navodi i prijedlog *prema*, koji se često u govoru javlja kao *prama*: *Šta je on prama tebi*. (Baotić, 2002., 434.)

5. 2. 8. Veznici

Veznici su najčešće isti kao i u standardnom jeziku, najčešće se koristi veznik *i*, *pa* i veznik *a*, a veznici poput *ili*, *niti*, *ali* upotrebljavaju se u reduciranom obliku, odnosno bez *i*, pa se najčešće upotrebljavaju u obliku *il*, *nit*, *al*.

Primjeri: *Pitam ga, pa ge je mama?*

Il nek mi pokaže il nek me pusti.

Mislila sam mora se slušat, a tako je ondak i bilo.

Nit ga volim, nit ga znam.

Crna odjeća, al starija malo.

5. 2. 9. Usklici

Najčešći usklik koji se javlja je *joj* i *juj*. A jedan od najčešćih je *o moče*.

Primjeri: *Joj, kako da ti to sad kažem.*

Juj, da znaš samo kako je bilo.

O moče, nije to ko danas.

5. 2. 10. Čestice

Najčešće čestice koje se pojavljuju u govoru su *ne*, *li zar*, a u nastavku su izdvojeni neki primjeri:

Kako li je ono išlo?

Ne znam ti ni rīt sve.

Ma zar ti mene oćeš?

5. 3. Tvorba riječi

U ovom poglavlju navedena su neka obilježja tvorbe riječi u govoru Tolise, a poseban naglasak stavljen je na tvorbu hipokoristika i etnika.

TVORBA HIPOKORISTIKA

Profesorica Kolenić u svom radu navodi i da se „*izvedenice od muških osobnih imena tvore često na: -o, -a, -eta, -ina, -oš.*“ (Kolenić, 1996: 208) Osim toga, navodi kako se sufiksi *-eta*, *-ina* i *-oš* uglavnom koriste u podravskim govorima što i potvrđuje činjenica da takvih primjera nema u govoru sela Tolise. Najčešća tvorba hipokoristika m.r. je pomoću sufiksa *-o* i *-a*: *Iva, Ilija, Anta, Mata, Škrodla, Josa, Tunja, Franja*, a rjeđe se čuje i *Ivo, Mato, Anta* i dr.

Što se tiče ženskih imena, ona se uglavnom tvore na sufiks *-a*, *-ka* i *-ica*, a ono što je specifično za govor Tolise je kratkosilazni naglasak na početnom slogu, pa se sva ženska imena izgovaraju brzo i kratko: *Kàta*, *Màra*, *Rùža*. Osim spomenutih imena, pojavljuju se i imena na ostale sufikse *Anka*, *Ivka*, *seja*, *nená*, ali i *Katica*, *Marica*, *Ružica*, *Slavica*, *Štefica* i sl.

TVORBA ETNIKA

Etnici su nazivi za stanovnike nekog mjesta, zemlje, države i sl. Etnici m.r. u govoru Tolise tvore se sufiksom *-anin*. Zanimljivo je kako se sufik *-in* koji označuje pripadnost nekom selu ili narodu ne gubi, a značajno je da se u govorima slavonskog dijalekta gubi. Tako je u Tolisi prisutan primjer *Tolišanin*, *Matićanin*, *Domlječanin*, *Kostrčanin*, a ne *Tolišan*, *Matićan*, *Konstrčan* i sl. Prema tome u govoru nije uočen oblik *Tolišan*, *Mahalčan*, *Kostrčan*, *Lučan* i sl. Težak i Babić u svojoj gramatici *Gramatika hrvatskog jezika* navode i još neke sufikse kao *-(a)c*, *-an(a)c*, međutim u govoru Tolise nema primjera *Tolišanac* ili *Matićanac*, ali ima primjer *Posavac*, onaj koji pripada Županiji Posavskoj.

Etnici za ženske osobe najčešće se tvore od sufiksa *-anka*: *Tolišanka*, *Mahalčanka*, *Matićanka*, *Lučanka*, *Domlječanka* i sl, a u ženskom rodu pripadnica Županije Posavske je *Posavljanka*. Često se vode polemike oko naziva *Posavac* i *Posavljak*, a Marko Matolić u svojoj knjizi *Bosanska Posavina* navodi kako je *Posavac* naziv za posavsko govedo, te se nazivom *Posavac* koriste stranci, a naziv *Posavljak* je naziv koji je uvriježen i prihvaćen, dok se naziv *Posavac* smatra pogrdnim. (Matolić, 2021: 57-69)

OSTALA OBILJEŽJA TVORBE RIJEČI

Specifično je kako žene nadimke dobivaju po svojim muževima, primjerice *Markenica*, *Ivenica*, *Antenica*, *Pavenica* i sl., a pojedine obitelji također dobivaju nadimke poput: *Markovi*. Posvojni pridjevi od osobnih imena m.r. koji završavaju na *-o* tvore se sufiksom *-in*, pa su česti primjeri: *Pavin*, *Ivin*, *Franjin*, *Antin*, *Iljin* i sl., a pojedine ženske imenice tvore se od nastavka *-ak*: *curetak*, *onđelak*.

5. 4. Sintaksa

NEZAVISNO SLOŽENE

U govoru toliškog kraja najčešće se uočavaju sastavne rečenice, ali često se čuju i rastavne i suprotne. Osim toga, najčešći veznici su *i*, *pa* i *ni*, *a* i *ali*. Ostali veznici ili se ne pojavljuju ili se zamjenjuju drugim veznicima. U nastavku su prikazani primjeri sastavnih, rastavnih i suprotnih rečenica:

Primjeri:

a) sastavne

*Budu bili jastuci **i** onda bilo šlingano.*

*Znala sam necat, **pa** onda vest.*

b) rastavne

***il** se udat, **il** stara cura ostat, sramota!*

c) suprotne

*On se meni ponudio, **a** ja nisam tjela ni čut*

*Moja majka, lagana joj crna zemlja, **al** nije me tjela bit.*

ZAVISNO SLOŽENE

Zavisno složene rečenice također su zastupljene u govoru, ali manje od nezavisnih rečenica. U nastavku su prikazane neke od zavisno složenih rečenica koje su česte u govoru:

Objektna: *Onda oni traže **da** ja njima palim cigaru:*

*Onda ja kontam **kako** ću ja to uradit.*

*Glavno je **da** se on meni vrnio.*

Vremenska: *Kad neće u danu, neće ni uveče;*

Kad sam ja njega ugledala, on tambura.

Mjesna: *Idite kud očete.*

Vodi je, otkud si je i doveo meni vod?

Uzročna: *Štaš ti mene prosi kad ja imam momaka?*

Pogodbena: *Ako on tebe oće da prosi, neka te prosi.*

Načinska: *Neka bude kako oni odluče;*

SINTAKTIČKA OBILJEŽJA

Za govor sela Tolise specifična su još neka sintaktička obilježja, ona su ukratko prikazana zajedno s primjerima. Naime, specifična je upotreba genitiva s prijedlozima, pa se često upotrebljava oblik *kod + genitiv*: *Kod nas je njegovo sve ostalo*. Zatim, česta je upotreba *i u + genitiv* i *to u* iskazivanju posjedovanja nečega što pripada nekoj drugoj osobi, primjerice: *U nas je ostalo njiovo dite*. Profesor Baotić navodi i pojavu oblika *uzam (uzeti)*: „*Pojava konstrukcije u(z)am + akuzativ u poziciji koju u književnom jeziku, ali i u dijalektima štokavskog narječja, pokriva instrumental oruđa: pripreži je uzam nož.*“ (Baotić, 2002., 442)

5. 5. Leksik

U ovom poglavlju navedene su riječi i kratki rječnik manje poznatih riječi. Navedene su riječi koje se razlikuju od riječi u standardnom jeziku ili se uopće ne nalaze u rječnicima. Rječnik je oblikovan prema tonskim zapisima koji su prethodno snimljeni u Tolisi. Budući da je Bosna jedno vrijeme bila pod turskom vlašću, veliki dio leksika čine i turcizmi koji su dio svakodnevnog leksika kojim se stanovništvo ovog sela koristi. Profesor Baotić u svojoj knjizi *Orijentalizmi u govoru starosjedilaca bosanske Posavine* govori o turcizmima u govoru Posavljaka te navodi kako su „*promjene u strukturi elemenata iz turskog jezika najbrojnije i prema tome najinteresantnije. Budući da se radi o dva genetski i tipološki različita jezika, proces fonetsko-morfološke adaptacije nužan je i očekivan, prije svega, u supstituciji fonema,*

naročito onih kojih nema u jeziku primatelja, zatim prilagođavanju kategoriji gramatičkog roda, potrebama fleksije i sl.“ (Baotić, 2007: 5)

1. *naposamu* – ostaviti samu negdje
2. *prošacovo*, gl. prid. radni – pogledao, izabrao
3. *uštositi*, gl. – shvatiti neki posao
4. *otarci*, m.r. – stare stvari
5. *pendžer*, ž.r. – turcizam, prozor
6. *tâtâ*, ž.r. – ploča štednjaka
7. *senija*, ž.r. – niski stol
8. *valjužice*, ž.r. – skup nekih konaca ili krpa
9. *kusati*, gl. – jesti, npr. juhu
10. *zaprikanjkati*, gl. – zaplakati
11. *vračulje*, ž.r. – vještice, žene koje vračaju
12. *tregače*, ž.r. – kolica
13. *ruvo*, s.r. – stvari koje se spremaju curi kada se udaj

6. MATIĆI

Selo Matići udaljeno je desetak kilometara od Orašja i broji oko 2 000 stanovnika. Postoji nekoliko teorija o nastanku sela i smatraju se legendama, te se prenose s koljena na koljeno. Jedna od teorija je da su se na teritorij Matića naselila tri brata hajduka Matuz, Dabo i Čobo. Druga teorija je o ženi iz Slavonije koja se doselila trudna na teritorij sela, pa su selo nazvali

tamo gdje žive *mat i íi* (Matići). Treća legenda je o dva brata čobana, Matija i Josip, koji su se sa svojim stadom doselili na teritorij Matića, a selo je dobilo ime po starijem bratu Matiji. Jedno vrijeme selo je bilo pod turskom i austrijskom vlašću, a 1690 - ih godina stanovnici su prisiljeni bježati u okolna sela u Slavoniju (Babina Greda, Županja, Štitar, Bošnjaci). Kasnije su područja Tolise, Donje Mahale, Matića, Kostrča naselili slavonski Posavci iz Babine Grede, Štitara i okolice, tako su donijeli i poluikavski i polujekavski govor u Posavinu. Nakon dva svjetska rata mnogi stanovnici odlaze u inozemstvo, ali se kasnije i vraćaju ili umiru. Domovinski rat također je ostavio velike posljedice, kako na Matiče, tako i na cijelu Posavinu. Nakon Domovinskog rata na razvoj sela najviše utječe korparstvo, a izrada korpi i namještaja od šibe zadržala se sve do danas. Gotovo polovina domaćinstava u Matićima bavi se ovim starim zanatom. Godine 1956. osnovana je prva korpara u Orašju za koju je radilo stanovništvo Matića i okolnih sela, a 1991. godine osnovana je Matićanka d.o.o., koja posluje i danas te izvozi robu širom svijeta.

Slika 2: crkva svetog Ivana Krstitelja

Slika 3: Stolice od šibe

Slika 4: Matičanka d.o.o.

6. 1. Glasovi (fonologija)

6. 1. 1. Samoglasnici

Vokalni sustav Matića ne razlikuje se od sustava koji je spomenut u toliškom govoru, a može se reći da je stabilan kao i u standardnom jeziku. Sastoji se od pet samoglasnika *a*, *e*, *i*, *o* i *u*. Kao u većini sela bosanske Posavine, tako se i u Matićima uočava gubljenje samoglasnika u riječima ili njihova zamjena drugim. Stjepan Ivšić navodi da „na mnogo većem Posavskom području nalazimo poluikavski govor u kojem dugo *e* (književno *ije*) bude *i*, a kratko *e* (književno *je*) bude *je* te se govori na pr.: *dite* (*dijéte*) i *djèca* (*djecà*).“ (Ivšić, 1913: 163) Upravo takva situacija zabilježena je i u tonskim zapisima, dakle dugi *jat* odrazio se kao dugo *i*: *dite*, *mišaš*, *sičeš*, *posidaju*, *cvit*, *uvik*, *prid*, *lipa*. S druge strane, kratki *jat* se odrazio kao i u standardnom jeziku kao *je*: *djeca*, *vjenčanica* i dr. Posebnu pozornost treba posvetiti vokalu *a*, koji je u matićkom kraju jako specifičan. Naime, vokal *a* izgovara se kao i u standardnom jeziku: *sájam*, *mláda*, *vrâg*, *zmâj*, a u nekim primjerima vokal *a* izgovara se kao preglášeno dugo *a*, odnosno nešto između *o* i *a*: *bakljáda*, *igrā*, *mārva*, *pjevā*, *jedān dān*, *pāre*. Osim kod vokala *a*, uočeno je i kod vokala *e*, koje se također u nekim primjerima izgovara kao dugo *e*, koje ponekad zvuči kao *o*: *glēdo*. Vokal *a* često se zamjenjuje vokalom *e*: *ne vĕljaju* (ne valjaju). Osim toga, može se zamijeniti i s vokalom *o*, ali rjeđe: *stojat* (stajat). Vokal *e* najčešće se izgovara kao i u standardnom jeziku (osim gore navedenog primjera koji je uočen): *svĕtac*, *drvĕće*. Međutim, često se zamjenjuje drugim vokalima, poput *a*: *prĕja* (prije), zatim s *i*: *cĭment* (cement), *kūlin* (kulen), a ponekad se zamjenjuje i s *o*: *lōšo* (loše), *svo sebi* (sve sebi). Sljedeći vokal je vokal *i* koji uglavnom ima standardni izgovor, ponekad se može čuti u drugačijem izgovoru, odnosno ponekad podsjeća na njemačko *ü*: *tī*, *mī*, *jednīm* i dr. Kao i ostali vokali, tako se i vokal *i* mijenja vokalom *a*: *proljat* (proliti), zatim vokalom *e*: *becikle* (bicikl), *uoče* (uoči) i vokalom *u*: *pozadu sjede druge* (pozadi). Vokal *o* također ima standardni izgovor: *kopač*, *loncu*, a postoje i njegove zamjene vokalom *a*: *matika* (motika), *mator* (motor), *banbona* (bombona). Za vokal *u* Ivšić navodi: „neobična je pojava za štokavsko narječje, što se u posavskom govoru nalazi mjesto vokala u neki *i*-glas. Taj je glas nalik na nemačko *ü*, samo je u posavskom *ü* više boje *u*-glasa.“ (Ivšić, 1913: 182) Ovakva pojava koju Ivšić navodi nije uočena u govoru Matića, naime uočeni su neobični oblici za vokal *a*, *e* i *i*, ali ne i za *u*. U Matićima je standardni: *glúmac*, *trúd*, *drûg*.

REDUKCIJA VOKALA

Redukcija vokala spomenuta je u govoru sela Tolise, a prisutna je i u govoru Maticía. Najčešće se javlja u infinitivu glagola gdje se gubi vokal *i*: *volit, radit, pazit, ljubiti* i sl., a prisutna je i u čestici *li*: *vidi li on nas?* Vokal *o* reducira se u primjerima poput: *vam* (ovamo), *tam* (tamo), *nam* (onamo), *vuda* (ovuda), a čest je primjer i redukcije vokala *e* u primjerima: *dol* (dolje), *gor* (gore), ali i vokal *i*: *radla* (radila)

SAŽIMANJE VOKALA

U govoru Maticía prisutno je često sažimanje vokala i to u riječima: *svatoviīm, poklopcīm*. Najčešća skupina koja se sažima je *ao*: *čito* (čitao), *rāstō* (rastao), ali ostaje *jašio, vršio* i sl. Skupina *ae* i *io* se ne sažima, ali se dodaje vokal *j*, primjerice: *jedānājest, pētnājest, dōnijo* i sl.

6. 1. 2. Suglasnici

Fonem *h*

Za fonem *h* može se reći da u govoru Maticía i ne postoji. Naime, zabilježeno je gubljenje fonema *h* i na početku i kraju riječi. Primjeri gdje se fonem *h* gubi na početku riječi: *oće* (hoće), *tio* (htio), *oš* (hoćeš), *eklat* (heklat), *aljina* (haljina), *rast* (hrast) *tjet* (htjet). Gubljenje vokala *h* na kraju riječi: *kru* (kruh), *gra* (grah), *ora* (orah), *odma* (odmah), *trbu* (trbuh). Osim gubljenja fonema *h*, česta je i njegova zamjena nekim drugi fonemima. Česta je zamjena fonema *h* fonemom *v*: *kruv* (kruh), *duvan* (duhan), *kuva* (kuha), *kuvar* (kuhar). Međutim, česta je i pojava zamjena fonema *h* fonemom *f*: *fala* (hvala), *zafalti* (zahvalit)

Fonem *f*

Uočeno je kako se fonem *f* javlja prilikom izgovora riječi stranog podrijetla, primjerice: *kufer, šofer*, a ponekad se zamjenjuje i fonemom *v*: *kova*.

Fonem *l*

Fonem *l* često se gubi na kraju riječi: *sto* (stol), *sol* (so), a primjetno je i njegovo umekšavanje: *proljat* (proliti).

Fonem *d*

Vrlo je česta pojava gubljenja fonema *d* u riječima kao: *svage* (svagdje), *ge* (gdje), *ka se udaju* (kad).

Fonemi *m* i *n*

Ivšić navodi da *m* ispred *t* i *k* prelazi ponekad u *n*, a taj primjer uočljiv je i u govoru Matića, primjerice; *pantim* (pamtim), ali je uočljiv i prelazak fonema *n* u *m*: *počmem* (počnem), *jedamput* (jedanput), a uočljivo je gubljenje fonema *m* u riječima: *nea* (nema).

Fonem *j*

Fonem *j* sličan je kao *i* u govoru Tolise, odnosno stoji na mjestima gdje ga u standardnom govornom izrazu nema (*vidijo*, *njija*, *sedamnajest*, *petnajst* i sl.), a postoje i primjeri gdje fonem *j* izostaje: *Oraše*, *rugau* (rugaju), *moa* (moja), *tvoa* (tvoja), *udae* (udaje), a primjetno je da se zamjenjuje fonemom poput *v*: *prodava* (prodaja), *udava* (udaja), *prova* (proja).

SUGLASNIČKE SKUPINE

Suglasnička skupina *šč* o kojoj govori profesor Ivšić, a koja je spominjana i u prethodnom govoru sela Tolisa, ni ovdje nije zastupljena. Naime, skupina *šč* danas se u selu Matići rijetko čuje. Prema tome, u selu se najviše čuje skupina *št*: *klišta*, *štap*, *vještica* i sl., a nikada se ne čuje *klišća* ili *ščap*. Osim spomenute skupine, u govoru je uočljiva i skupina *žd*: *ždrijebe*, *žderat*. Također, uočljive su i skupine *st* i *tk*: *tkanje*, *tkati*, *strunit*, *stapka*, *strugat*, *struk* i dr.

6. 1. 3. Naglasak

Naglasni sustav govora sela Matića sličan je naglasnom sustavu sela Tolise. Može se reći da su naglasni sustav kao i pravila naglasnog sustava, ali i odstupanja s obzirom na standardni jezik ista kao i u selu Tolisi. Ova dva sela imaju gotovo ista odstupanja od standardnog jezika. Prema tome, u govoru sela Matića uočljivo je pet naglasaka, dva silazna naglasaka: kratkosilazni (˘) i dugosilazni naglasak (ˆ), zatim dva uzlazna naglasaka: kratkouzlazni (˘) i dugouzlazni naglasak (ˆ), te naglasak koji je specifičan za govor bosanske Posavine, akut (ˆ), a koji se također smatra jednim od uzlaznih naglasaka. U govoru sela Matića uočljiva je pojava naglasne duljine koja dolazi prije naglasaka, što nije slučaj u standardnom jeziku: *kāzāla*, *rādīla* i sl. Osim spomenutog duljenja, karakteristična je u upotreba akuta koji nije čest u standardnom jeziku:

dvõr, plãvi, junãk, kopãč i sl. Također, uočljiva je zamjena kratkouzlaznog naglasaka s dugouzlaznim i to samo kod višeznačnih riječi, odnosno riječi koje imaju više značenja, primjerice u riječi *kõza* (životinja), ali kada se misli na napravu na kojoj se režu drva onda dobiva naglasak *kóza*. Ista situacija je i kod riječi *nõga* (dio tijela) i riječi *nóga* koja označava dio stola ili stolice. Nadalje, uočljivo je da dugosilazni naglasak može stajati na kraju jednosložne riječi, primjerice *ostõ*. Kratkosilazni naglasak pronalazi se na svim mjestima, pa i na posljednjem slogu i to kod riječi stranog podrijetla, primjerice: *testamènt*. Uzlazni naglasci gotovo i nemaju odstupanja, jedina razlika u odnosu na standardni jezik je, kao što je spomenuto, pojava akuta koji se javlja i na početnim i na zadnjim slogovima: *vojník, kũtnjak, gradĩć, zvonãr*. U Matićima, kao i u Tolisi, često je prenošenje naglasaka na prednaglasnicu, primjerice: *nã pričest, ũ nevrime* i sl.

6. 2. Oblici (morfologija)

6. 2. 1. Imenice

MUŠKI ROD

Tijekom preslušavanja tonskih zapisa uočeni su oblici muškog roda koji se nalaze u određenim padežima. Upravo takvi oblici bit će prikazani u sljedećim primjerima:

Nominativ jednine

Nominativ jednine m.r. nije drugačiji od nominativa jednine m.r. u standardnom jeziku. Dakle imenice muškog roda sklanjaju se po e-deklinaciji kao i u govoru sela Tolise, a isto to navodi i sam Ivšić, pa se imenice muškog roda u nominativu sklanjaju ovako: *Pavo, Pave, Pavi*.

Instrumental jednine

U instrumentalu jednine nastavci su *-om* i *-em* i prisutno je njihovo nestandardno korištenje, kao što je bio slučaj i u govoru Tolise, primjerice: *učiteljom, ključom*, ali i pravilni oblici koji se poklapaju sa standardnim jezikom: *prijateljem, slavujem*.

Genitiv i lokativ množine

Najčešći nastavak u genitivu množine je nastavak *-a* (*dana, para, brkova*), ali je čest i nastavak *-i* (*crvi, mravi*). Osim ova dva nastavka, sačuvao se i nastavak *-iju* (*prstiju, gostiju*). Lokativ množine zvuči jednako kao i genitiv množine (*stolova, džepova*).

Dativ, lokativ i instrumental množine

Za ove padeže karakterističan je nastavak *-im*, pa množina s ovim nastavkom izgleda ovako: *štapovīm, čepovīm, snopovīm*. Primjer gdje se nastavci *-em* i *-om* zamjenjuju nastavkom *-im* navodi i sam Ivšić, te navodi kako se takav oblik imenica pojavljuje u selima u sjeveroistočnom dijelu posavskog govora, što odgovara položaju Matića, ali i ostalih sela koja se obrađuju u radu. (Ivšić, 1913: 212)

ŽENSKI ROD

Nominativ i vokativ jednine

Imenice ž.r u nominativu jednine nemaju značajne promjene, u nominativu završavaju na nastavak *-a* kao i u standardnom jeziku: *Ruža, Mara, Ana, druga*. Osim toga, pojedine imenice dolaze i s nastavkom *-ica*: *Anica, Slavica, Marica, Ružica*. Imenice u vokativu dolaze s nastavkom *-o*: *Ružo, Maro, Ano, drugo* i ostale.

Akuzativ jednine

Za akuzativ jednine specifično je da se mogu primijeniti i oblici genitiva, primjerice: *Pitaj Ruže!* umjesto: *Pitaj Ružu!*

Akuzativ množine

Ivšić navodi kako je za posavski kraj specifična upotreba nastavka *-e* u akuzativu množine, umjesto nastavka *-i* (Ivšić, 1913: 11). Ovakav primjer koji navodi Ivšić pronalazi se i u govoru Matićana, pa se često čuje oblik *kokoše*.

Genitiv i lokativ množine

Specifičan je nestandardan nastavak *-ija* za ova dva padeža: *Vid ovi čavkija; Sve puno brazdija*. Kod imenica srednjeg roda ne pronalaze se odstupanja od norme: *čudo, čuda, čudu* itd, ali imenice srednjeg roda u Matićima mogu se pojaviti i u dužem i kraćem obliku: *čudo, čudesa*.

6. 2. 2. Zamjenice

Posvojne zamjenice

Najčešće spomenute posvojne zamjenice u tonskim zapisima govora Matića su: *moj, tvoj, njegov, njezin (njen), naš, vaš i njihov*. Sve navedene zamjenice jednake su standardnom izgovoru zamjenica, osim zamjenice *njezin* i *njihov* koje imaju još neke oblike pokraj osnovnog. Naime, zamjenica *njezin* podliježe najvećoj promjeni pa se često izgovara kao *nje: nje sin* (njezin sin) ili *njena suknja*. Zamjenica *njihov* izgovara se u reduciranom obliku bez glasa *h: njiiov sin*.

Pokazna zamjenica

Pokazne zamjenice koje se javljaju u tonskim zapisima su *ova* i *ta*, a zamjenica *ova* često se javlja u nešto drugačijem obliku: *va naša cura*. Također, česta je upotreba i zamjenice *taj*, ali u izmijenjenom obliku, pa se kao i u Tolisi izgovara kao *ti: Ti dan dođu žene (taj dan dođu žene)*.

Upitno-odnosne zamjenice

Od upitno-odnosnih zamjenica u tonskim zapisima najčešće su: *tko, što, koji* i *čiji*, a zamjenice *tko, koji* i *čiji* pojavljuju se u drugačijim oblicima. Naime, zamjenica *tko* najčešće se izgovara s reduciranim *t*, pa se najčešće čuje *ko: Ko mi je šta smio rit?* Zamjenice *koji* i *čiji* također se pojavljuju u skraćenim oblicima: *Či je to bio sin? Koi dan je to bilo?*

Neodređene zamjenice

Neodređene zamjenice podudaraju se sa zamjenicama koje su uočene u govoru sela Tolise. Naime, zamjenice koje u sebi imaju *ne*, najčešće se izgovaraju kao *nje: njeko, nješta, njeki*, a opće zamjenice najčešće se izgovaraju bez glasa *k: iko, svako*.

6. 2. 3. Pridjevi

Pridjevi u govoru bosanske Posavine, pa tako i u govoru sela Matica, jedna su od nepromijenjenih kategorija. Naime, pridjevi po izgovoru, ali i svojim pravilima odgovaraju standardnom jeziku. Komparacija pridjeva ili stupnjevanje pridjeva govora Matica odvija se kao u standardnom jeziku, a u komparaciji se razlikuju tri stupnja: pozitiv, komparativ i superlativ. Jedina razlika u odnosu na standardni jezik je pridjev *viši*, koji je spomenut u govoru sela Tolise. Pridjev *viši* u komparativu je u obliku *višji*, a objašnjenje koje donosi Ivšić prikazano je u govoru sela Tolise. Osim toga, Ivšić navodi i poseban oblik komparativa *šjerok* „gdje je rj mjesto r po svoj prilici poradi disimilacije“ (Ivšić, 1913: 41) upravo ovakav primjer pridjeva *širok* prisutan je i u govoru Matica, gdje komparacija pridjeva *širok* izgleda ovako: *šjerok, šjeri i najšjeri*. Superlativ pridjeva nema znatnih promjena tvori se od prefiksa *naj-* koji se dodaje na komparativ: *najljepša, najbolja, najmanji, najzreliji*.

6. 2. 4. Brojevi

Brojevi su također zastupljeni u tonskim zapisima, a podijeljeni su na redne i glavne. Neki brojevi razlikuju se u izgovoru od brojeva u standardnom jeziku, a neki nisu podlegli nikakvim promjenama: *jedan, dva, tri, četir, pet, šest, sedam, osam, devet, deset: Pet godina smo se vlačili nas dvoje*. Međutim, brojevi od 11 do 20 podlegli su najvećim promjenama. Naime, često se umeće fonem *j* tijekom izgovora brojeva, a negdje se i gube određeni fonemi: *sedamnājst, osmanājst, šesnājst*. Brojevi od 20 do 100 izgovaraju se najčešće u skraćenim oblicima, primjerice: *Udala se s dvaestri; Imala sam ja blizu četerest*. Redni brojevi su također jednim dijelom promijenjeni, a drugim dijelom odgovaraju standardnom jeziku: *prvi, drugi, treći, osamnajesti, devetnajesti* i sl.

Nadalje, česta je upotreba i brojevnih imenica, nemaju odstupanja, ali primjeri su prikazani u nastavku: *Eto da ti pričam o djeci, **jednog** sam oženila, **dvi** udala; Nas ti je bilo **osmero** djece; **Sedmero** ljudi dolazi*.

6. 2. 5. Glagoli

Glagoli u govoru Matica također podliježu određenim promjenama, a promjene glagola vidljive su u infinitivu, aoristu, imperativu, futuru, te glagolskom prilogu sadašnjem, glagolskom pridjevu trpnom i radnom. Primjeri promjena i glagolskih oblika prikazani su u nastavku rada.

Infinitiv

Infinitivni nastavci glagola su bez završnog *-i*: *dignit, donit, ić, leć, spavat, ljubit, grlit* i sl. Osim toga provedena je i zamjena oblika *-nu-* oblikom *-ni-*, primjerice: *šutnit* (šutnuti), *metnit* (metnuti), *gurnit* (gurnuti). Također, promjena se događa i u 3. licu jednine koji dobiva nastavak *-u*, pa su česti primjeri: *volu, radu, sadu, grlu, ljubu, vidu, želu, pravu, napravu, nosu, pustu, trču, boju* i sl.

Promjena se događa i kod glagola *htjeti*, on gubi glas *h*, pa se koristi *tjeti* više nego li standardni oblik *htjeti*: *Tjela sam ti dodit; Tjedoše oni pobjeć; Šta te tjedo priupitat.*

Aorist

U govoru sela Matića imperfekt se izgubio, ali se aorist čuje prilično često. Nastavci za tvorbu aorista isti su kao i u standardnom jeziku s tim da su oblici jednine kod nekih glagola izjednačeni budući da izostaje glas *h*: *ja vjerova, ti vjerova, on vjerova*. U množini je česta pojava nastavka *-šmo* umjesto nastavaka *-smo, -ste, -še*: *vjerovaše, vjerovašmo* i sl.

Primjeri: *Ma ja njemu reko, ja neću šutit; Dodošmo nas dvi prid njivu.*

Imperativ

Budući da je spomenuto kako se fonem *j* često reducira u govoru, tako se reducira i u glagolima, pa je imperativ glagola drugačiji i u izgovoru i u pismu od standardnog jezika. Naime, glas *j* nestaje pa oblici za *pij, sij, sašij* zvuče *pî, sî, sašî*: *Snao pî kavu*. Osim spomenutih promjena postoje i oblici imperativa koji odgovaraju normama standardnog jezika, primjerice: *Dijete moje, de nađi! Sjedi snao!*

Futur I

Česta pojava kod futura je spajanje zanaglasnice s glagolima koji završavaju na *-ti* i na *-ći* i to najčešće u primjerima kada zanaglasnica dolazi iza glagola, primjerice: *Naću ga makar njekako; Kazaću ja to Zlatku sve.*

Glagolski pridjev radni

Nastavci za tvorbu ovih oblika glagola isti su kao u standardnom jeziku, jedino odstupanje koje se javlja u govoru sela Matića pojava je glasa *j*: *radijo, vidiyo*.

Glagolski pridjev trpni

Oblici ovih vrsta glagola su isti kao u standardnom jeziku, ali njihova upotreba u govoru nije kao u standardnom jeziku. Naime, nastavak *-t* pronalazi se na mjestima gdje u standardnom jeziku stoji nastavak *-n*: *poslat, povezat* i sl.

Glagolski prilog sadašnji

Glagolski prilog sadašnji također je bez promjena i odstupanja od standardnog jezika, ali se u govoru Matića nastavak za tvorbu reducirao na *-ć*: *kraduć, iduć* i sl.

6. 2. 6. Prilozi

Priloge govora Matića može se podijeliti u tri kategorije; mjesne, vremenske i priloge koji označavaju način i količinu.

Najčešći mjesnu prilozi su: *tu, ovdje, ondje, ovamo, tamo, onamo*, ali se najčešće koriste u svojim reduciranim oblicima, poput: *tod, vod, nod, vam, tam, nam*. Poneki prilozi mogu se čuti i s naveskom *-ka*, primjerice: *todeka, vodeka* i sl., ali takvih primjera nije puno u govoru Matića. Reduciraju se i prilozi poput *gore, dole, ovuda, onuda*, primjerice: *gor, dol, vuda, nuda* i sl. Osim spomenutih, čest je i prilog *njege*, koji također označava mjesto (negdje).

Najčešći prilozi za vrijeme koji se spominju u govoru sela Matića su: *ondak, istom, uvik, jednoč, zimus, ljetos*.

Prilozi koji označavaju način i količinu prisutni su u sljedećim oblicima: *vāk, nāk, tāk, jedāmpūt, odjēdnôč, drŭkče*.

6. 2. 7. Prijedlozi

Prijedlozi govora sela Matića ne razlikuju se uvelike od prijedloga u govoru sela Tolise. Naime, osim standardnih prijedloga spominju se prijedlozi *brez* i *uzam*.

6. 2. 8. Veznici

Veznici govora Matici jednaki su veznicima koji se nalaze u standardnom jeziku, jedina razlika je što su veznici *niti*, *ali* i *ili* u reduciranom obliku: *al*, *nit* i *il*.

Primjeri:

*Ako ideš na divan **i** mater ide s tobom.*

*Natovari se sve na platon **i** matika **i** lonac vešarski **i** ponjave, ma sve.*

***Nit** se ima poljubit **nit** išta.*

*Kad dođu, onda bace dječaka da se provalja, **a** onda bude muško.*

*Siku se kolači **pa** se to sve pjeva i veseli.*

*Svi pjevaju **ili** s curske **ili** s momačke strane.*

*Naljuti se **al** ope dode.*

6. 2. 9. Usklici

Najčešći usklici koji se javljaju u govoru sela Matica su *joj* i *o moče*, a u nastavku su primjeri:

***Joj** pjevalo se, da znaš samo kako!*

***Joj**, mogo si ić s koliko si tio!*

***O moče**, kako ko tio!*

6. 2. 10. Čestice

U govoru su česte čestice *zar* i *li*, ali se pojavljuju i čestice *god* te čestica *eto*:

*Kako **god** je bilo, nama je bilo dobro.*

***Eto** tako je bilo!*

6. 3. Tvorba riječi

U ovom poglavlju navedena su neka obilježja tvorbe riječi u govoru Matića, a poseban naglasak stavljen je na tvorbu hipokoristika i etnika.

TVORBA HIPOKORISTIKA

Muška imena u govoru sela Matića najčešće se tvore sufiksom *-o*: *Mato, Ivo, Franjo, Anto, Marko*, ali se tvore i sufiksom *-a*: *Luka, Ivica, Stjepica* i sl.

Hipokoristici ž.r. najčešće se tvore sufiksima *-a, -ka* i *-ica*: *Ana, Ruža, Jela, Mara, Jelka, Anica* i sl. Također, specifično je kako se u govoru sela Matića žene često raspoznaju po svojim muževima, primjerice *Ruža Markova, Mara Antina* i sl.

TVORBA ETNIKA

Etnici m.r., kao i u ostalim selima bosanske Posavine, tvore se od sufiksa *-anin* i *-čanin*: *Matićanin, Domlječanin, Mahalčanin, Tolišanin* i sl.

Etnici za ženski rod tvore se od sufiksa *-anka*: *Tolišanka, Domlječanka, Lučanka* i sl.

6. 4. Sintaksa

NEZAVISNE REČENICE

U govoru sela Matića, kao i u govoru sela Tolise, prisutne su nezavisne rečenice. Pojavljuju se podjednako sastavne, rastavne i suprotne rečenice, a ima i nešto isključnih rečenica. U nastavku su prikazani primjeri spomenutih rečeničnih vrsta:

a) sastavne

*Ujutro se prvo ustanemo **pa** onda odma u njive.*

b) rastavne

***Ili** se pjeva **ili** se igra.*

b) suprotne

*Vezla sam sebi bresuknjaču **ali** ne znam eklat.*

c) isključne

*Bilo je lijepo **samo** et nije se imalo ko danas.*

ZAVISNE REČENICE

Od zavisnih rečenica najčešće se javljaju mjesna, vremenska, uzročna, pogodbena, načinska. Ostale rečenice koje se uočavaju i pronalaze u jako su malo primjera ili se ne može točno odrediti kojoj vrsti pripadaju. U nastavku su prikazani primjeri zavisnih rečenica:

Mjesna: *Kuda ti ideš tud i mater za tobom.*

Vremenska: *Kad padne mrak nas rasteraju, dosta je igre.*

Uzročna: *Vidla je to mater sve jer nije ona luda.*

Pogodbena: *Ako ideš na divan i mater ide s tobom.*

Načinska: *Radi kako znaš i moraš.*

6. 5. Leksik

Leksik sela Matića je raznovrstan. Vrijeme čini svoje te se govor stalno mijenja i prilagođava govornom standardu. Primjetno je kako je i u Matićima prisutno mnogo tuđica i to najviše turcizama koji se smatraju nekom vrstom nasljeđa koje se čuva. U govoru ima mnoštvo riječi za koje se ne bi reklo da su turcizmi zato što su uvriježene u svakodnevnom govoru: *alalit, ambar, alva, ašikovat, avlija, badžo, batak, čekrk, čizme, čorape, čajo, dućan, džezva, meze, pendžer* i druge. Osim turcizma prisutne su i druge tuđice poput germanizama: *stres, deka* i druge. Ipak, najzanimljiviji su lokalizmi, to su riječi kojih ponekad nema ni u velikim rječnicima ili su to pak riječi koje se nalaze u standardnom jeziku, ali su ovdje izmijenjene: *komaljika, drečat, lilanje, plišanj, prutak, brenovat* (kovrčati kosu), *bresuknjače* (narodna nošnja), *prolašavat* (prolaziti) i mnoge druge riječi. U nastavku su prikazane neke manje poznate riječi, a koje su uočene u tonskim zapisima. Također, važno je napomenuti kako se

neke riječi danas slabije koriste, ali se koriste prilikom prepričavanja. Primjerice, *čekrk* ili *čunak* su predmeti koji su se koristili prilikom obrade lana, a danas se lan slabo obrađuje na području Matića.

1. *ćelim*, m.r. – debela prostirka, sag
2. *bresuknjača*, ž.r. – narodna nošnja
3. *brenovati*, gl. – kovrčati kosu posebnom toplom napravom
4. *posilo*, m.r. – skup žena koje sjede i pričaju
5. *rašak*, m.r. – predmet na koji se mota lan
6. *jajuša*, ž.r. – jelo od jaja
7. *išeperati*, gl. inf. – plesti
8. *korito*, s.r. – posuda za kupanje ili pranje rublja
9. *prutak*, m.r. – razdjeljak, crta koja dijeli kosu na dvije strane
10. *regal*, m.r. – pretinac, manji ormar
11. *truljice*, ž.r. mn. – ostatci tkanine, manja tkanina pokidana na više nejednakih dijelova
12. *pocalica*, ž.r. – dio narodne nošnje koji se stavlja na glavu
13. *reklja*, ž.r. – dio narodne nošnje koji se nosi u svečanim prilikama
14. *čekrk*, m.r. – naprava za sukanje prediva, naprava za vađenje vode iz bunara¹
15. *tepalja*, ž.r. – daska s gustim klinovima za obradu lana²

¹ Objašnjenje pojma preuzeto od Đuro Kesić, *Leksikon domlječkih riječi, izraza i primenki*, 2005., str. 64

² Objašnjenje pojma preuzeto od Đuro Kesić, *Leksikon domlječkih riječi, izraza i primenki*, 2005., str. 346

7. OŠTRA LUKA

Selo Oštra Luka³ smješteno je u sjeveroistočnom dijelu bosanske Posavine te je udaljeno svega 7 kilometara od Orašja. Prema starim zapisima utvrđeno je kako su na području Luke i Boka u 16. stoljeću živjeli Vlasi koje su naselili Turci. Tek za vrijeme Bečkog rata Luku i Bok počinje naseljavati katoličko pučanstvo. Također, i za naziv ovog sela postoje brojne legende. Jedna od legendi je da je mjesto dobilo naziv po stanovniku Luki koji je bio oštre naravi, druga legenda je da naziv potječe od stanovnika sela koji su oštre naravi i skloni nemirima, a treća teorija koja je najopravdanija je da rijeka Tolisa u ovom mjestu pravi velike lukove i zavoje, po čemu se i jedan dio sela zove „Luke“.⁴ Dijelovi Luke često se nazivaju po svojim prvim stanovnicima, primjerice: *Tuzlani*, *Špionjaci*, *Šošino brdo* i slično, a cijela Luka podijeljena je na šest dijelova: *Šepići*, *Šošići*, *Špionjaci*, *Tuzlani*, *Mašići* ili *Uska Tolisa* i *Matijaševići*. Godine 1902. osnovana je župa Imenu Marijinu za vrijeme nadbiskupa fra Josipa Stadlera. To je župa koja je osnovana za Oštru Luku i Bok, ali je pod službenim nazivom Oštra Luka.

Slika 5: crkva Imena Marijinoga

³ U daljnjem tekstu pisat će samo Luka

⁴ Izvor: Mikičić, Mato, Oštra Luka i Bok od početka Domovinskog rata 1992., Oštra Luka, 1994., str. 63-72

7. 1. Glasovi (fonologija)

7. 1. 1. Samoglasnici

Samoglasnici govora sela Luke isti su kao u prethodnim selima i također odgovaraju pravilima standardnog jezika: *a, e, i, o, u*. Prema tome, *i* u Luki su prisutne određene zamjene samoglasnika:

a > o: toraba (taraba)

a > i: priošnji (prijasnji)

e > a: prija (prije)

i > e: ćelim (ćilim), *sikera* (sjekira)

o > a: matika (motika)

o > u: bukal (bokal)

Josip Lisac u svom radu navodi da „*najvažnije obilježje slavonskoga vokalizma je različitost refleksa jata. Posvuda u štokavštini nalazimo odstupanja od redovitih refleksa jata, međutim, slavonski dijalekt ujedinjuje različite kontinuanje jata, i to prvenstveno na temelju prozodijskih obilježja, koja su glavna značajka slavonskoga dijalekta.*“ (Lisac, 2002: 9) Odraz jata je kao *i* u ostalim selima bosanske Posavine te je *i* u Luki prisutan ijekavski i ikavski govor, odnosno *jat* se odrazio kao *i* i kao *ije*, a nema primjera gdje se *jat* odrazio kao *e*: *dete, devojka* i sl. Naime, pojedini primjeri izgovaraju se u skladu sa standardnim jezikom: *dijete, nedjelja* i sl., a pojedini primjeri izgovaraju se u ikavskom govoru: *mliko, prominete* i sl. Može se zaključiti kako nije ista situacija kao i drugim selima, gdje je većinom zastupljen ikavski govor, odnosno odraz *jata* kao *i*. U govoru je prisutna i redukcija pojedinih vokala, primjeri za redukciju vokala *o*: *va, na, vako, nako, vaki* i sl, a primjeri za redukciju vokala *e* su: *tod(e), vod(e), nod(e)* i sl.

7. 1. 2. Suglasnici

Što se tiče suglasnika, ista je situacija i kod govora sela Luke, prisutne su redukcije određenih suglasnika i njihove zamjene drugim vokalima. U sljedećim primjerima prikazana je redukcija i zamjena određenih suglasnika koji se ne pojavljuju u ostalim selima, ostale redukcije poput glasa *h* (*kru, gra, oće*) ostale su iste.

Fonem *n* i *r*

Fonem *n* najčešće je stalan i nepromjenjiv fonem, ali se u nekim primjerima gubi ili mijenja drugim fonemom, primjerice u riječi *kombajn* fonem *n* na kraju riječi nestaje, pa se ustalila riječ *kombaj*. Nadalje, profesorica Kolenić navodi kako se fonem *n* u slavonskom dijalektu često umekšava ispred *i* pa nastaje *nj*. (Kolenić, 2002: 107) Međutim, takvih primjera ispred fonema *i* nema, ali su česti primjeri ispred fonema *e*: *njekad*, *njeko*, *njeki dan*, *nječemu se nadat*, *donjekle*. Fonem *r* također je u nekim riječima reduciran, primjerice u riječi *krompir*, koja se u selu Luki ne čuje s fonemom *r*, nego samo *kompir*. Osim toga, fonem *r* se i dodaje u neke riječi, primjerice *brezobrazan*, a može se i zamijeniti fonemom *n* u riječi *orman* (ormar).

U sljedećim primjerima prikazani su i primjeri s drugim glasovima:

m > n: *zinzeleno* (zimzeleno)

u > v: *avtobus* (autobus)

p > v: *tevsija* (tepsija)

l > t: *živjeto* (živjelo)

Ni u Luki nema primjera šćakavskog govora odnosno skupine *šć*. Može se reći kako se ova skupina izgubila u ovim krajevima, a i profesorica Kolenić navodi kako se „*šćakavizam sve više gubi u govorima slavonskoga dijalekta*“ (Kolenić, 2002: 107) U govoru sela Luka najzastupljenija je skupina *št*: *štap*, *mušterija*, *štala*, *ognjište*, *igralište*, te skupina *tk*: *tkati*, *tka*, *tkunja*, *otkucat*.

6. 1. 3. Naglasak

Naglasni sustav ne razlikuje se od ostalih sela, odnosno naglasni sustav sela Luke posjeduje naglaske kao i ostala obrađena sela u ovom radu. Prema tome, naglasni sustav sela Luke izgleda ovako:

- a) kratkosilazni naglasak (˘)
- b) kratkouzlazni naglasak (˘)
- c) dugosilazni (˘)
- d) dugouzlazni (˘)
- e) akut (˘)

Jedina razlika koja je uočljiva u odnosu na govor sela Tolise i Matića češće je korištenje akuta, ali i dugosilaznog naglasaka, odnosno može se reći da je govor sela Luke karakterističan što većinu riječi „razvlače“. Za Tolisu je bilo specifično korištenje kratkosilaznog naglasaka na početnim slogovima: *bilježnica*, dok je u govoru sela Luke takva situacija gotovo nemoguća, rijetko naglašavaju početni slog, oni „razvlače“ zadnje slogove *bilježnica*. Također, u tonskim zapisima zabilježeno je i često korištenje akuta: *vodě, ženě, čistine, drvěće* i mnogi drugi. Osim toga, važno je napomenuti kako ostali naglasci odgovaraju standardnom jeziku, može se reći kako govor sela Luke, što se tiče naglasaka, najstandardniji:

- a) kratkosilazni naglasak: *gìbanica, pojàta, nakìtit*
- b) kratkouzlazni naglasak: *žèna, sèlo*
- c) dugosilazni: *drâgo, upô, glâva*
- d) dugouzlazni: *tórba*
- e) akut: *vodě, ženě, čistine, drvěće, rādnīk*

U govoru sela Luke česta su i zanaglasne dužine koje se uglavnom nalaze iza naglasaka, ali kao i u primjeru Tolise znaju se pojaviti i ispred naglasaka. Najčešći primjeri u govoru su: *māšīna, rādīli, rādīmo, pītānje, oblačēnje* i mnoge druge.

Osim toga, jedan od najčešćih oblika koji se javlja u govoru sela Luke je prenošenje naglasaka na prednaglasnicu: *dò noći, ù kolu, ù jesen, ù ljeto, ù mrak i dr.*

7. 2. Oblici (morfologija)

7. 2. 1. Imenice

MUŠKI ROD

Tijekom preslušavanja tonskih zapisa uočeno je nekoliko razlika u govoru Luke u odnosu na standardni jezik, naime razlike koje su uočene poklapaju se s razlikama koje su navedene u govoru sela Tolise i Matića. Uočena su odstupanja u dativu, lokativu i instrumentalu množine, a prikazane su i specifičnosti koje su zamijećene u nominativu jednine.

U nominativu jednine nema odstupanja kao što je bio slučaj u Tolisi i Matićima. Imenice m.r. u govoru Luke sklanjaju se po a-deklinaciji, te se ni ovdje ne gubi nastavak *-anin* koji označava pripadnost nekom mjestu, selu i sl: *Domlječanin, Lučanin, Grebničanin* i drugi. Također

nastavak *-o* je najčešći nastavak za imenice m.r. primjerice: *Ivo, Marko, Đuro, Joso* i sl, a nastavak *-a* koji je specifičan za Tolisu i Matiče ne pojavljuje se. Osim toga pojavljuje se i nastavak *-ak* za imenice m.r: *momak, tetak, duvak*.

Nastavak za dativ, lokativ i instrumental množine u standardnom jeziku je *-ima*, koji se u govoru sela Luke reducira u *-im* ili *-ma*: *ljudma, momcim, svatovim*.

ŽENSKI ROD

Nominativ i vokativ jednine

Imenice ženskog roda u nominativu jedine su nepromijenjene, dakle najvećim dijelom završavaju na nastavak *-a*: *Ruža, Jela, Evelina, Pavka, Kata* i druge. Specifična pojava je korištenje imenica na nastavak *-ka*: *curka, malecka, mladenka* (mlada, djevojka koja se udaje). Vokativ je također nepromijenjen i imenice najčešće završava na nastavak *-o*: *Maro, Kato, Jelo, Evelino, Ružo* i druge. Također, javlja se i nastavak *-e*: *Ružice, Katice, Slavice* i sl.

Akuzativ množine

Ivšić navodi specifičan akuzativ množine ž.r., te navodi primjer za imenicu *kokoši*. Naime ona u posavskom govoru koji on proučava glasi *kokoše*. (Ivšić, 1913: 11) Upravo takav akuzativ imenice *kokoši* javlja se u i govoru sela Luke u primjeru: *Ujutro se prvo naranu kokoše*. Međutim imenica *kokoši* drugačije zvuči i u dativu množine: *Sve se to onda davalo kokōšma*.

7. 2. 2. Zamjenice

Zamjenice u govoru sela Luke iste su kao i zamjenice u svim ostalim selima. Kao i u Tolisi i Matićima, često se reduciraju određeni vokali, fonem *h* gotovo i ne postoji, a pojedine zamjenice su potpuno izmijenjene. U sljedećim primjerima prikazane su određene promjene i primjeri zamjenica.

Zamjenica *njezin* podliježe najvećim promjenama, pa se često javlja u oblicima: *njen sin, njē čoek*. Osim zamjenice *njezin*, promjeni podliježe i zamjenica *njihov* koja gubi glas, pa je najčešća u obliku *njiiov, njiovo, njija*.

Pokazne zamjenice također su u nešto drugačijem obliku, a sam Ivšić navodi da „*mjesto taj, ovaj i onaj navodi se često ti ili oti, ovi, oni.*“ (Ivšić, 1913: 32) Upravo ovakvi primjeri koje navodi Ivšić pojavljuju se i u govoru sela Luke, gotovo i nema standardnih oblika poput *ovaj, onaj i taj*, nego su uvriježeni i prihvaćeni skraćeni oblici *ti, oti, ovi, vi, oni, ni*. Prema tome, prihvaćeni su i u upotrebi i oblici: *va, vo, no, vaj i naj, voj, vim, ve, no, nome*. Osim toga, zabilježeni su i oblici poput *otaj, otim, otop, otale* koji se također koriste u govoru sela Luke. Primjeri u rečenicama: *S otim se onda cure nabrenuju; Otaj momak, sad sam ga spomenila; Pa mater vikne: „Bježte otale!“*

Upitno-odnosna zamjenica *tko* u reduciranom je obliku *ko*, a zamjenica *što* najčešće se pojavljuje u obliku *šta*.

Neodređene zamjenice najčešće su reducirane ili s umekšanim *n*: *njeko, nješta, nječiji*.

7. 2 .3. Pridjevi

Komparacija pridjeva u govoru sela Matića sastoji se od pozitivna, komparativa i superlativa. Komparativ se tvori kao u standardnom jeziku: *ljepši, bjelji, zdraviji* i sl, a superlativ se tvori dodavanjem prefiksa *naj-*: *najzdraviji, najljepši, najbjelji* i sl. Posebni oblici komparativa su dodavanjem prefiksa *po-*, *primjerice poveći, povelik, pomanji, poskup, poširok, pouzak* i sl. Osim toga, česta je pojava razdvajanja superlativa, primjerice: *Naj sam pametnija kad me niko ništa ne pita.*

7. 2. 4. Brojevi

U tonskim zapisima zabilježeno je nekoliko brojeva koji odgovaraju brojevima u standardnom jeziku. Ono što je drugačije od ostalih sela je što nije uočeno dodavanje fonema *j* prilikom izgovora brojeva od 10 do 19. Dakle, u Luki nisu zabilježeni oblici *sedamnajest, osamnajest, devetnajest* nego *sedamnaest, osamnaest, devetnaest* i drugi. Brojevi od 1 do 10 zabilježeni su u svojim standardnim oblicima, osim broja *četiri* koji se izgovara *četr*: *Četr, pet momaka; Jedan, dva, tri, pet dukata cura mora imat; Po tri nedilje navještaju; Deset godina*. Broj 20 u reduciranom je i skraćenom obliku: *dvaest*. Dvoznamenkasti brojevi se također izgovaraju u reduciranim oblicima, primjerice: *četerestčetr*.

7. 2. 5. Glagoli

Infinitiv

Infinitiv glagola, kao i u govorima sela Tolise i Matića, ne završava nastavkom *-ti*, nego se reducira u nastavak *-t*: *radit, ljubit, volit, pjevat, molit* i sl. Osim toga, specifičan je i oblik u 3. l. mn. koji glasi: *ljubu, radu, grlu*. Međutim, razlika u odnosu na Matiče je što se ne pojavljuje uvijek, nego samo u određenim glagolima. Primjerice, uočeni su primjeri *volu* i *kitu*, ali s druge strane pojavljuju se primjeri *sade* i *rade* dok je u Matićima svaki primjer bio na *-u*, a rijetko u standardnom obliku.

Prezent

Prezent u govoru sela Luke nema velikih odstupanja, važno je napomenuti promjenu kod glagola *moći* koji u određenim licima dobiva drugačiji oblik koji nije kao standardni. Naime, glagol *moći* u 2. i 3. l. jednine glasi *možeš*, ali u govoru Luke glasi *moreš*. Osim toga, promjena je vidljiva i u 2. i 3. l. množine gdje glagol glasi *moremo* i *morete*. Većih promjena u prezentu nema, a u nastavku su prikazani primjeri prezenta u govoru: *Sad mi divanimo; Vidimo ih pod pendžerom; U kući samo jedan stolac; Idemo u trim.*

Perfekt

Glagoli u perfektu nemaju promjene te svi primjeri odgovaraju primjerima u standardnom jeziku: *To je bila mala klupa; Mi se pravo izigrate; Preli smo kućine najlošije, pa fine, pa povijesmo.*

Aorist

Aorist također nema velike promjene, osim što se nastavci *-smo* i *-ste* često koriste kao *-šmo* i *-šte*: *Onda mi dođošmo pred crkvu.* Osim toga, pojavljuju se i glagoli koji odgovaraju standardnom jeziku: *Reče on da on mene oće oženit; A ja dođo prid njegovu avliju.*

Futur I. i II.

Oba futura također su zastupljena u govoru sela Luke i glagoli se nalaze u infinitivnom obliku koji je prethodno spomenut, odnosno nastavak *-t*, a ne *-ti*: *Momak mora dovest svojeg oca.* Primjeri u kojima se uočava futur II. nemaju znatne promjene i pronalaze se u oblicima koji odgovaraju standardnim normama: *Kad budemo dolazili nek nas čeka ugovor i cura.*

Imperativ

Imperativ je u govoru sela Luke nepromijenjen: *Nemojte me žaliti!; Reci nam štagod!*

Kondicional 1.

U govoru je uočeno nekoliko primjera kondicionala 1. i 2. Međutim, nikakvih odstupanja od standardnog jezika nije uočeno, jedina razlika je u pomoćnom glagolu *biti* koji se reducira u 1. l. jednine, pa zvuči kao i 2. i 3. lice jednine *bi*: *Znala bi ja zapjevat sama.*

Glagolski pridjev trpni i radni

Kod glagolskog pridjeva radnog uočeno je nekoliko primjera koji su promijenjeni i drugačiji od standardnog izgovora. Najprije postoje oblici u koje se umeće fonem *j*, primjerice: *kupijo, metnijo, radijo* i sl. Osim toga prisutni su i primjeri stezanja samoglasničke skupine, primjerice: *pek(a)o, rek(a)o, tres(a)o* i sl.

Kod glagolskog pridjeva trpnog nisu uočene značajne razlike niti specifičnosti, pojavljuje se s nastavačkim morfemima koji većinom odgovaraju standardnom jeziku. Neki od primjera koji su zabilježeni u tonskim zapisima: *čuvan, bijen, uzet, ovršito* i drugi.

Glagolski prilog sadašnji i prošli

Josip Baotić za glagolski prilog sadašnji navodi da je izgubio krajnje *i* (Baotić, 2012: 126), što je potvrđeno i u tonskim zapisima, česti primjeri su: *noseć, radeć, pjevajuć, moleć, iduć* i sl.

Glagolski prilog prošli ne pojavljuje se u govoru sela Luke, a profesor Baotić navodi da „glagolski prilog prošli kod manje obrazovanog svijeta je nepoznat kao kategorija i ako se pojavi kao oblik *onda* ili ima pridjevsko značenje, kao u primjerima od glagola *biti*: *bivši predsjenik je bijo bolji, ili značenje lociranja na nekom pravcu: to ti je pošav Šamcu.*“ (Baotić, 2012: 127)

7. 2. 6. Prilozi

U govoru sela Luke najčešći su mjesni prilozi kojih ima mnogo i pojavljuju se u različitim oblicima. Najprije se javljaju prilozi *gore* i *dolje* koji se pojavljuju u reduciranim oblicima *gor* i *dol*. Zatim se pojavljuju prilozi *ovdje* i *ondje* koji su također prisutni u izmijenjenim oblicima poput: *vode, node, vod* i *nod*. Također, specifičan je prilog *odavde* koji se pojavljuje u sličnom

obliku *otale* koji u rečenicama imaju isto značenje: *Otale ja krenem prva, pa onda oni svi zamnom*. Osim toga prisutan je prilog *tu* koji se najčešće čuje u obliku *tod i tode*. Nadalje, važno je spomenuti i prilog *gdje* koji se rijetko čuje u svojem standardnom obliku, najčešće se čuje kao *ge*, a čest je i primjer *đe*. Prema tome, često su prisutni i primjeri *nige* i *niđe*.

7. 2. 7. Prijedlozi

Tijekom preslušavanja tonkih zapisa nisu uočene nikakve specifičnosti vezane za prijedloge. Najčešći prijedlozi koji se pojavljuju u zapisima su: *od, do, s, sa, prije* ili *prija, poslijem za, kod, oko, prema* ili *prama, o, po, pod* i mnogi drugi.

7. 2. 8. Veznici

Najčešći veznici u govoru sela Luke su; *i, pa, ni, ili, a, ali, nego, već* i *kako*.

7. 2. 9. Usklici

Najčešći usklici koji se pojavljuju su: *joj, e, juj, eto: Joj, da vidiš kaka je kršna; Eto, de ti nama kaži još štagod; E, ja mislim da je sada dosta!; Juj, moče ja mislila to prošlo više vremena od materine smrti.*

7. 2. 10. Čestice

Od čestica su najčešće; *ne, li, zar, eto, eno: Eto, jel ti paše taka priča?; Jel tako bilo Ružo?*

7. 3. Tvorba riječi

Kao i u prethodnim govorima, najviše će riječi biti o tvorbi etnika i hipokoristika:

TVORBA HIPOKORISTIKA

Muška imena u govoru sela Luke najčešće su na sufiks *-o*: *Mato, Đuro, Franjo, Marko, Marinko, Tunjo, Zvonko*, a rijetko na sufiks *-a*: *Luka i Ivica*. Također, nema slučajeva gdje se imena krata i tvore tako da završavaju na *-a* što je slučaj u Tolisi gdje od *Marko, Ivo, Franjo* nastaje *Marka, Iva i Franja*.

Što se tiče ženskih imena, najčešće se tvore od sufiksa *-a*: *Mara, Ruža, Jela, Evelina, Ljuba, Dragica, Bečarceвица* i druge. U Luki je specifično davanje nadimaka ženama po muškarcima, kao što je bio slučaj i u Matićima, primjerice *Mara Đuđina, Filipovica, Kata Josina*, ali ima i slučajeva gdje cijela obitelj dobiva nadimak po nekom članu obitelji, primjerice *Žunini*. Osim spomenutih, čest je i sufiks *-ka* prilikom oblikovanja nekih ženskih imena i nadimaka, primjerice: *curetak, djevojčurak* i sl.

TVORBA ETNIKA

Etnici se i u govoru sela Luke tvore od nastavka *-anin*, pa se muški stanovnici sela nazivaju: *Lučanin, Domlječanin, Tolišanin* i drugi dok se stanovnice sela nazivaju *Tolišanka, Lučanka, Domlječanka* i druge.

7. 4. Sintaksa

NEZAVISNO SLOŽENE

U govoru sela Luke najčešće se pojavljuju jednostavnije rečenice, odnosno nezavisne rečenice i njihovi veznici poput *i, pa, ni, niti, ali* i veznik *te*.

Primjeri:

a) sastavne

*Igra se kolo **pa** jedni uniđu u kolo na sredu.*

***Nit** se pjeva **nit** se sprema.*

*Sjedimo na malih klupčica **i** momci nam dolaze.*

b) suprotne

*Mi smo se častili uoče Marina, **ali** sad je to drugačije, sad nismo mladi.*

*Bilo je sjeromaštvo, **ali** opet mi smo se družili na drugačije načine.*

*Nije sad da on neće, **nego** ne smije.*

c) rastavne

*E oni uniđu u sobu, mi predemo **ili** necamo **ili** tkamo, kako oš!*

ZAVISNO SLOŽENE

a) vremenska

***Kad** bude vrime, on dođe i pita.*

***Kad** je prsten neko s momkove strane donese kolač.*

b) objektna

*I odjednom vidim ti ja **kako** svatovi dolaze.*

*Sad ću ja tebi ispričat **šta** smo mi sve doživjeli.*

*Mater ne razabire o **čemu** se **tud** radi.*

c) mjesne

***Kud** se bilo mlado **tud** se bilo i neiskusno djete moje*

*Mislim ja sebi idi **odakle** si i došo*

7. 5. Leksik

I u Luki su kao i u ostalim selima najzastupljeniji turcizmi uz izvorne, domaće riječi. Neki najčešći turcizmi su: *džezva, fildžan, pendžer, jorgan, tava, kapija, avlija*. Osim turcizama česti su i germanizmi, pa su ustaljene riječi: *šporet, rena, beštek, špajz* i mnoge druge. U nastavku su prikazane neke starije domaće riječi koje su česte u govoru Luke:

1. *tračiti*, gl. inf. –slaviti nešto

2. *cicevi*, m.r. – sjedala
3. *duvak*, m.r. – veo koji se stavlja djevojci na glavu
4. *gibanica*, ž.r. jd. – pita
5. *erbe urbe* – igra
6. *pojata*, ž.r. – štala
7. *đeram*, m.r. – poluga kojom se izvlači voda iz bunara
8. *trlice*, ž.r. – naprava za čišćenje lana
9. *tepaljka*, ž.r. – alat za lan
10. *avlija*, ž.r. – dvorište
11. *solentar*, m.r. – dio peći, namjenjen za odvod dima
12. *ogrebača*, ž.r. – naprava za češljanje lana
13. *čaršaf*, m.r. – plahta, prekrivač
14. *artijica*, ž.r. – papir
15. *zapreg*, m.r. – dio narodne nošnje
16. *klašura*, ž.r. – suhi ostatak od kukuruza

8. DOMALJEVAC

Domaljevac je selo koje se nalazi u središtu bosanske Posavine. Naziv sela Domaljevac i danas je neobjašnjen, ali postoje mnoge usmene predaje koje objašnjavaju nastanak imena Domaljevac. Profesor Marko Matić navodi nekoliko priča: najprije navodi priču o Domi, čovjeku koji se doselio na područje Domaljevca, sagradio je kolibicu koja je često bila plavljena izlivanjem Save, pa je selo dobilo naziv *doma lijeva* – Domaljevac. Druga priča je o Gašparu koji se iz Slavonije seli na područje Domaljevca, najprije sam, a onda s obitelji. Gašpar je često odlazio u Slavoniju, ali se uvijek vraćao doma, odnosno tamo gdje mu je dom, gdje voda često ulijeva i plavi selo – Domaljevac. Priče su slične, ali se ne može utvrditi jesu li istinite i vjerodostojne. (Matić, 1997: 10) Osnovna škola braće Radića u Domaljevcu osnovana je 1854. godine, kada se prvi put i spominje u spisima. Domaljevac dobiva status općine 1998. godine. Općini Domaljevac-Šamac pripadaju sela Domaljevac, Grebnice, Bazik, Brvnik te dijelovi Tišine i Bosanskog Šamca. Crkva Svete Ane podignuta je davne 1894. godine, a 1979. godine tadašnji župnik fra Roko Špionjak započinje izgradnju nove crkve. Godine 1987. crkva je završena, a na Badnju večer iste godine održana je i prva misa. Osim toga, Domaljevac je poznat i po pletionici Doteks te po staklenicima u kojima je pronađen izvor tople ljekovite vode. Međutim, danas se dobrobiti staklenika više ne upotrebljavaju. Autor knjige *Domaljevac* Marko Matić u predgovoru navodi sljedeće: „*Naši preci su preživljavali i preživjeli burna vremena. Preživjeli su ratove, bolesti, poplave, selili tamo-amo i pored svega, ipak, ostali ovdje. Stoljećima smo napadani, proganjani i ugrožavani i opet smo tu, gdje jesmo.*“ (Matić, 1997: 5)

Slika 6: crkva Svete Ane

Slika 7: Škola braće Radić

Slika 8: Staklenici

Slika 9: Centar sela i stadion Jelas

8. 1. Glasovi (fonologija)

8. 1. 1. Samoglasnici

Vokalni sustav sela Domaljevca ne razlikuje se od sustava standardnog jezika, dakle samoglasnici su: *a, e, i, o* i *u*. Kao i u svim prethodnim selima koja su obrađena, i u Domaljevcu postoji alternacija vokala, odnosno zamjena vokala nekim drugim vokalima, a ona se odvija na svim glasovima. Primjerice, česta je zamjena vokala *e* s vokalom *a*: *cantimetar* (centimetar), *prija* (prije). Sljedeća zamjena je zamjena vokala *u* u vokal *e*: *znaje* (znaju), ali i zamjena vokala *o* s vokalom *a*: *šta* (što). Budući da je Domaljevac središnje selo bosanske Posavine, i u Domaljevcu je prisutno ikavsko-jekavski odraz jata kao i u ostalim selima. Čest je primjer gdje se jat odrazio kao *i*: *dite, vrime, lipa, mliko, rasiko, nedilja, uvik, tisno*. Može se primijetiti da je ovakav odraz jata najčešći u Domaljevcu u odnosu na ostala obrađena sela. Osim toga, jat se odrazio i kao *je* i *ije* kao i u standardnom jeziku, primjerice: *djete, pjesma, djed, cvijet* i sl.

REDUKCIJA VOKALA

Najčešći primjeri redukcije prisutni su u infinitivu glagola gdje se posljednji vokal *i* gubi: *radit, kosit, pjevat, ljubiti* i sl. Redukcija vokala prisutna je i u čestici *li*, odnosno glas *i* reducira se: *je si l me čuo? Je si l me pogledo?* Nadalje, uočena je redukcija vokala *i* prilikom izgovaranja zamjenica *ova* i *ona* koje se reduciraju, pa se zamjenjuju oblicima *va* i *na*.

8. 1. 2. Suglasnici

Fonem *h*

Kao i u ostalim selima, tako i u Domaljevcu, najspecifičniji fonem je fonem *h* koji najčešće podliježe redukciji i alternaciji. Najčešći su primjeri redukcije fonema *h* na počecima riječi, primjerice: *rana* (hrana), *ranit* (hranit), *iljada* (hiljada), *tio* (htio), *tjela* (htjela), *rast* (hrast). Također, česta je i redukcija unutar ili na kraju riječi: *gra* (grah), *ora* (orah), *mauna* (mahuna), *kuinja* (kuhinja). Česta je i zamjena fonema *h* s nekim drugim fonemima, primjerice s fonemom *v*: *kuvanje* (kuhanje), *suvi kolači* (suhi kolači)

Fonem *v* i *p*

Česta je redukcija i zamjena ova dva fonema. Fonem *v* često se gubi u sredini riječi, primjerice: *svakakim* (svakakvim) i u riječi *nikake* (nikakve), a uočeno je i u riječi *kožu* (kožuv). Osim toga fonem *p* može biti zamijenjen fonemom *v*, a uočeno je u jednom primjeru: *zakovčane do grla* (zakopčane).

Fonem *n* i *r*

Redukcija je uočena i u ova dva fonema: *propade* (propadne), *juče* (jučer), *prekuče* (prekjučer), ali prisutna je i zamjena fonema *ž* s fonemom *r*: *more* (može). Fonem *r* također je specifičan u govoru sela Domaljevca jer se dodaje u pojedine riječi, primjerice: *buran*, *bresposlen*, *brezobrazan*, *brez*, *brezveze*, *brezobrazluk*, *brezobraština*, *breskučnik*. Također, kao i u Tolisi, ali i Matićima i Luki, često je umekšavanje glasa *n*, pa se neke riječi izgovaraju s glasom *nj*: *nješta*, *njeki lijepi događaji*, *nječem*, *njeko* i sl.

SUGLASNIČKE SKUPINE

Stjepan Ivšić u svom radu spominje skup *šč* koji se često pronalazi u govoru štokavaca: „*U posavskom se govoru kao i u čakavskom narječju govori često šć umjesto št na pr. oprašćam i šćedim.*“ (Ivšić, 1913: 135) Upravo takvi primjeri skupa *šč* prisutni su u govoru sela Domaljevac, što nije bio slučaj u ostalim selima koja su obrađena u radu. Primjeri za skup *šč* su: *Oprašćaju se satima*; *Spušćali se niz gat*; *Naj se volimo spuščat kad snig pade*. Ostali skupovi su *tk*: *tkati*, *otkano*, *otkuvano*, *grtko*, *nutkati*, *otkači*, *otkačit*, *otkle*, *slatkoran*, *tkunja*, *tkanica* i skup *žd*: *aždaja*, *aždajka*, *žderat*, *ždribe*.

8. 1. 3. Naglasak

Naglasni sustav sela Domaljevac je poseban. Naime, akut je u Domaljevcu najčešći i najizrazitiji dok se u Tolisi i Matićima uočava znatno manja upotreba akuta. Prema tome, može se reći da se naglasni sustav Domaljevca sastoji od pet akcenata: kratkosilazni, kratkouzlazni, dugosilazni, dugouzlazni i akut. Upotreba riječi i leksika ne razlikuje se od ostalih sela, ali se izgovara na drugačiji način. Primjerice, dok je u Tolisi i Matićima *igralište* u Domaljevcu je *igralište* i mnogi drugi primjeri. Budući da je spomenuta česta upotreba akuta u nastavku su prikazane zabilježene riječi s akutom: *pūt*, *sūd*, *veseljāk*, *rukāv*, *stolovīm*, *čerīm*, *bolestīm*, *vodē*, *ženē*, *prstēnje*, *drvēće*, *svēg*, *svēga* i mnoge druge. Česta je i naglašena dužina koja se može naći

prije samog naglaska, a upravo ova pojava nije uobičajena niti prihvaćena u standardnom jeziku: *rūkà*. Osim naglašene duljine ispred naglaska, česte su i uobičajene zanaglasne duljine, primjerice: *žēdān*, *krūpān*.

8. 2. Oblici (morfologija)

8. 2. 1. Imenice

MUŠKI ROD

Nominativ jednine

Nominativ jednine ne razlikuje se od nominativa jednine koji je spominjan u ostalim selima. Naime, muška imena najčešće završavaju na *-o*: *Joso*, *Đuro*, *Mato*, *Marko*, *Anto*, *Cvrko*, *Ivo*, *Mišo*, *Tunjo*, *Zlatko*, ali se pojavljuju i primjeri imena na *-a* koji nisu tako česti: *Pava*, *Đura*, *Luka*. Najznačajnija promjena je u nominativu muškog roda gdje se pojedinim imenicama dodaje nastavak *-ist*: *traktorist*, *motorist*.

Vokativ jednine

Profesor Baotić navodi kako se u vokativu jednine upotrebljava nastavak *-e* i *-u*: *Miloše*, *puže*, *muže*, ali u Domaljevcu nije uočen niti jedan takav primjer, no vjerojatno se može čuti kod pojedinih govornika.

Dativ, lokativ i instrumental

I u Domaljevcu je nastavak *-ima* reduciran na *-im* i na *-ma*: *svatovim*, *momcim*, *konjma*, *ljudma*.

ŽENSKI ROD

Nominativ i vokativ jednine

Imenice ženskog roda ne podliježu velikim promjenama, a imenice koje završavaju na *-a* ne razlikuju se od imenica u standardnom jeziku: *Anka*, *Luca*, *Jela*, *Lucija*, *Kata*, *Evica*, *Ivanka*, *Kaja*, *Marija*, *Marica*, *Nāna*, *Ana*, *Bada*, *Matija*, *enga*, *snaja*, *zaova*, *bakunica*, *jetrva*, *svekrva*

i druge. Imenice u vokativu najčešće su na nastavak *-o*: *snajo, Kato, Jelo, Luco, Kajo, Ano, Bado* i sl., ali se pojavljuje i nastavak *-ice*: *Evice, Katice, Marice, Slavice, Ružice* i dr.

Dativ i lokativ jednine

Ivšić navodi kako su dativ i lokativ jednine ženskog roda specifični zato što se ispred *-i* ne vrši sibilizacija, a to je uočljivo i u tonskim zapisima na primjerima: *nogi, ruki* i *knjigi*.

Nominativ i akuzativ množine

Ivšić također navodi i specifične oblike za nominativ i akuzativ (Ivšić, 1913: 15) koji se uočavaju i u tonskim zapisima a to su *oče, uše, koste, stvare* koje se zamjenjuju standardnim *oči, uši, kosti* i *stvari*.

Genitiv množine

Genitiv množine također je poseban, a Ivšić navodi sljedeće: „*Kao što k gen. pl. na -i može pristupiti genitivno -a (ispor. na pr leđija) tako može i k gen. nògū i rùkū pristupiti -a, a onda se između u i a razvije v te se govori nògūvā i rùkūvā.*“ (Ivšić, 1913: 17) Također, zabilježeni su i oblici za genitiv množine *očiju, ušiju* i *kostiju* koje također spominje Ivšić.

Lokativ i instrumental množine

Za lokativ i instrumental često se koristi i oblik *čerama*, a može se čuti i oblik *čerima*.

SREDNJI ROD

Genitiv množine

Prilikom preslušavanja tonskim zapisa zabilježen je poseban oblik imenice leđa koja u genitivu množine glasi *leđova*.

8. 2. 2. Zamjenice

U tonskim zapisima zabilježeno je nekoliko vrsta zamjenica te njihove promjene i specifični oblici. Jedna od najčešćih zamjenica je posvojna zamjenica *njezin*, koja se najčešće uočava u svom reduciranom obliku *nje: nje sestra*. Osim zamjenice *njezin* i zamjenica *njihov* je često u reduciranom obliku, pa se najčešće upotrebljava u obliku *njiov, njiova* i sl. Također su

zabilježene i ostale posvojne zamjenice poput: *moj, njegov i naš*. Upitno odnosne zamjenice *tko* i *što* također su u drugačijem obliku od onog u standardnom jeziku. Naime, zamjenica *tko* koristi se u reduciranom obliku *ko*, a zamjenica *što*, gotovo uvijek se upotrebljava u obliku *šta*. Osobne zamjenice poput *njoj* i *njih* najčešće se upotrebljavaju u obliku *njoje*: *Njoje ne moreš objasniti* i u obliku *njija*: *Njija dvojica*. Nadalje, pokazne zamjenice također su u reduciranim oblicima i vrlo rijetko se mogu čuti u standardnom obliku: *va, ve, voj, vu, vo, voga, vomu, vome, vom, vim, naj, ne, noj, nu, no, noga, nome, nom, nim*. Neodređene zamjenice najčešće se umekšavaju pa se upotrebljavaju oblici: *njaka, nješta, nekog, njia, neki, nječem, njeko* i sl.

8. 2. 3. Pridjevi

Pridjevi su vrsta koja je najmanje promijenjena u govoru sela Domaljevca i ne razlikuju se od pridjeva u standardnom jeziku. Osim toga, komparacija pridjeva sastoji se od pozitivna, komparativa i superlativa. Komparativ je kao i u standardnom jeziku, a superlativ osim prefiksa *naj-*, često ima i prefiks *pri-*. Antonija Rukavina u svojoj knjizi navodi primjer *privelik*. (Rukavina, 2012: 47) Osim spomenutog primjera koji navodi Antonija, u tonskim zapisima pojavljuje se i primjer *primalen, priuzak, prilud*. Osim toga, pojavljuje se i oblik komparativa s prefiksom *po-*: *poskup, pomalen*.

7. 2. 4. Brojevi

U tonskim zapisima zabilježeni su glavni i pojedini redni brojevi. Uočeno je da prilikom izgovora glavnih brojeva nema velike promjene kao što je bio slučaj u Tolisi i Matićima. Brojevi od 1 do 9 nemaju velike promjene osim broja četiri koji se izgovara bez fonema *i* *četr*: *Četr put nas razbila; Devet duluma kopamo*, a broj 20, 30, 40 najčešće se izgovara *dvaest, triest, četerest* i sl. Brojevi od 11 do 19 izgovaraju se ovako: *jedanaest, dvanajest, trinajest, četrnajest, petnajest, šesnajest, sedamnaest, osamnaest, devetnajest*. Broj *tisuću* često se izgovara *iljada*: *To ti njege oko dvi iljade*. Redni brojevi ne razlikuju se od standardnog izgovora: *Peti, šesti razred bile; Sedamdeset treće godine*.

7. 2. 5. Glagoli

Infinitiv

Infinitiv glagola je kao i u ostalim selima, odnosno izgovara se bez nastavka *-i*: *radit, ljubiti, voliti, trčati, skakati, pitati, čitati, pjevati, zapjevati* i sl. Glagoli s nastavkom *-nuti* skraćuju se na nastavak *-iti*: *ziniti, klekniti, spomeniti, pomeniti, kihnuti*. Osim toga, pojavljuju se i glagoli s nastavkom *-jeti* koji se također zamjenjuju nastavkom *-iti*: *živiti*. 3. l. mn. također je specifično, a spominjano je i u govoru sela Luke, naime oblik glagola pojavljuje se u specifičnom obliku s nastavkom *-u*: *radu, ljubu, volu, kitu, sadu* i druge. Također, jedna od zanimljivosti je i izbacivanje nastavka *-u* i dodavanje nastavka *-aje*, primjerice u glagolu *kopati*: *Oni kopaje njiivu*. Osim toga, pojavljuje se i u drugim glagolima, pa je ova pojava zapravo česta: *Znaje oni šta trebaju, nisu ludi; Spremaje se cure u nošnje; Čuvaje jedna drugu*.

Prezent

Prezent glagola isti je kao u standardnom jeziku, jedina razlika je, kao i u ostalim selima, glagol *možeš* koji prelazi u oblik *moreš, more, moremo, morete*.

Aorist

Nastavak za aorist u standardnom jeziku je *-smo* i *-ste*, a on se u govoru sela Domaljevac gotovo i ne koristi, a zamjenjuju ga nastavci *-šmo* i *-šte*: *Kad mi otvorišmo vrata, ono majka čeka s batinama; A nas dvi upadošmo u tu ladnu vodu*.

Futur I. i II.

Oba futura također su zastupljena u govoru, jedina razlika je što su glagoli najčešće u reduciranom obliku, odnosno na nastavak *-t*: *Ja ću ti pričati, ti zapisuj*. Primjeri futura II. nisu zabilježeni, ali i kod ovog se vremenskog oblika glagol reducira, odnosno nastavak je na *-t* i na *-ć*.

Imperativ

Imperativ se u tonskim zapisima pojavljuje samo jedanput i to u nešto drugačijem i specifičnom obliku, naime dodaje mu se riječca *deder*. Profesor Baotić spominje kako se iza imperativa može pronaći riječca *der* i kako se glagolu tada gubi nastavak *-i* (Baotić, 2012: 126) što potvrđuje i sljedeći primjer: *Deder stan tu!*

Glagolski pridjev trpni i radni

Glagolski pridjev radni pojavljuje se nekoliko puta u tonskim zapisima, ali nema odstupanja od standardnog jezika: *spušćali, razgulila, posadila, živjela, poturale, dodio, udala, radili, slušalo*,

sadili, doživjela, ukrašavali. Također, pojavljuje se i u obliku gdje se umeće fonem *j*: *kupijo, donijo, radijo* i sl.

Glagolski pridjev trpni pojavljuje se samo s nastavkom *-t*: *otranjivat i ošurit*.

Glagolski prilog prošli i sadašnji

Glagolski prilog sadašnji najčešće se pojavljuje bez krajnjeg *-i*: *noseć, radeć*, a glagolski prilog prošli ne pojavljuje se u tonskim zapisima.

8. 2. 6. Prilozi

Prilozi se ne razlikuju od priloga koji su spominjani u govorima prethodnih sela, u tonskim zapisima spominju se: *tod, tode, todek, nekoliko, vod, vode, nod, node, đe, ge, pridveće, juče, prikuće, kojekud, đegod, gegod, vako i nako, svuda, svud*.

8. 2. 7. Prijedlozi

Prijedlozi su također nepromijenjeni i koriste se prijedlozi kao u standardnom jeziku. Međutim, postoje neki prijedlozi koji se upotrebljavaju u govoru sela Domaljevca, a spominjani su i u ostalim selima. Jedan od njih je prijedlog *uzam*: *uzam matiku*, te prijedlog *brez*: *ma moreš i brez ičega, suvo se more jest*.

8. 2. 8. Veznici

Veznici su kao i u standardnom jeziku, najčešće se koriste: *i, a, pa, ili, niti* i *ali*.

Primjeri:

Nit smije kući ona *nit* ja.

Ope smo bili svi sretni i zadovoljni, nasmijani, skromni.

Radu puno mlađi, ali i starijih muškaraca bude.

8. 2. 9. Usklici

Najčešći su usklici *e, joj* i *juj*.

Primjeri:

E, pa bile su žene koje su to radile.

Jož, pa ko zna koliko treba!

Juj, ja gotova!

8. 2. 10. Čestice

U tonskim se zapisima najčešće pojavljuju: *ni, li i zar.*

Primjeri:

*Ma de ne smijem ti **ni** kazat sve.*

*Ma **zar** da ga smijemo ne poslušat?*

8. 3. Tvorba riječi

TVORBA HIPOKORISTIKA

Kao što je spomenuto, profesorica Kolenić navodi kako se izvedenice muških imena tvore često na: *-o, -a, -eta, -ina, -oš.* (Kolenić, 1996: 208) Međutim sufiksi *-eta, -ina* i *-oš* nisu karakteristični za Posavinu i ne pronalazi se niti jedan primjerak, a i sama profesorica navodi kako su karakteristični za podravske govore. Najčešći primjeri u govoru sela Domaljevca odgovaraju sufiksima *-a* i *-o*: *Mato, Franjo, Luka, Ivo, Đuro, Mato, Cvrko, Marko, Ilija, Stjepa* i drugi. Što se tiče ženskih osobnih imena, najčešći primjeri su na nastavke *-a*, te nastavke *-ka* i *-ica*: *Anka, Ivka, Evica, Ivanka, Jela, Ljuba, Ruža, Marica, Luca, Dragica, Katica* i druge. Prilikom tvorbe nadimaka često se upotrebljavaju imena očeva, muževa i slično, primjerice: *Đurenica* (od muža Đure ili oca Đure), *Luca Matenica Lukića, Kaja Lukića, Marija Debljina, Peracova mater, Matija Banova sestra, Ana Pavička, Luca Čarugina, Marija čike Jakoba, Matija babe Mare, Matija Tubina* i mnoga druga imena. Osim ženskim imenima, nadimci i dodatci dodaju se i muškim imenima, primjerice: *Ivo čike Jakoba Lukića, Antica Cuni, Tunjo Ferinčevića, Luka Vrabac* i sl.

TVORBA ETNIKA

Tvorba etnika ne razlikuje se od tvorbe u drugim selima. Naime, i ovdje je najčešći nastavak za tvorbu m.r. *-anin*: *Grebničanin, Bazičanin, Tolišanin* i sl. Antonija Rukavina navodi kako stanovnici Domaljevca stanovnike iz okolice Orašja (Tolisa, Mahala, Kostrč, Matici, Ugljara) često nazivaju *Doke*, a profesor Matić navodi kako Posavljaci stanovnike brdskog dijela Posavine (podnožje Majevice, Dubrave, Tramošnice, Ulica) nazivaju *Gedžama*, što se smatra pogrdnim, dok oni Posavljake nazivaju *Šolje* (Matić, 1997: 14)

Etnici za ženske osobe tvore se od nastavka *-anka*: *Domlječanka, Tolišanka, Bazičanka, Grebničanka* i druge.

Posebnu tvorbu etnika imaju stanovnici Domaljevca, naime stanovnici Domaljevca nisu *Domaljevčani* niti *Domaljevčanke*, nego su *Domlječani* i *Domlječanke*, pa su tu zapravo može uočiti jedna vrsta skraćivanja.

8. 4. Sintaksa

NEZAVISNO SLOŽENE

U tonskim zapisima najčešće su zabilježene jednostavnije rečenice, odnosno nezavisno složene rečenice i veznici *i, pa, ni, niti* (koji je u reduciranom obliku *nit*), *ali, ili* i *te*.

Primjeri:

a) sastavne

Nit smije kući ona, **nit** smijem ja

Nije žena dala reć da je bolesna **nit** joj dala da se igra s nama.

Pa ja događaje koje pamtim su lipi, baš lipi

Ni se **ni** vino pilo **ni** pivo.

Ope smo bili svi sretni **i** zadovoljni zaista.

b) suprotne

*Slavi se prvi maj sad, **a** kako smo mi slavili.*

*Bio nam je Cvrko komšija, **ali** ne znam ja sad to ništa tamo kako je.*

*Nije bilo teško, **nego** je bilo tako kako jest, nema boljeg*

c) rastavna

*Jedni su tkali **ili** šili odjelca i prodavali.*

ZAVISNO SLOŽENE

a) predikatna

*Ma on ti je **da** poludiš.*

b) mjesna

***Ge** će se mladić umorit, nema pojma.*

***Odakle** se stvori stari panj da mi je znat.*

c) vremenska

***Kad** se igramo ona nas rastera.*

***Kada** smrzne zimi, smrzne i ta tišina.*

d) uzročne

*Dobila šamar **jer** se rugala.*

e) objektna

*Odjednom čujadošmo **kako** parok dolazi.*

f) atributna

*Cvjetnica je, **kad** se oblače te plavuše, te stare rubine.*

8. 5. Leksik

Leksik domlječkog govora jako je bogat i sastoji se od raznih riječi koje su preuzete iz stranih jezika (turcizmi i germanizmi), ali se sastoji i od mnoštva domaćih riječi. U nastavku je prikazan kratak rječnik domlječkog kraja:

1. *paljuckovati*, gl. – skupljanje kukuruza nakon što je obran, skupljanje ostataka
2. *štagalj*, m.r. – mjesto gdje se drži hrana za životinje
3. *karle na ledu*, ž.r. mn. – pukotine leda na koje se može stati
4. *veranda*, ž.r. – trijem prije kuće
5. *malica*, tursk. ž.r. –dio sela
6. *gât*, m.r. – nasip
7. *vrtlak*, ž.r. – bašća
8. *drum*, m.r. – put, kolnik
9. *hendi*, njem. m.r. –mobitel
10. *cicnjaci*, njem. s.r. – sjedala
11. *enga*, tursk. ž.r. – djeveruša, udana žena koja se u svatovima brine za mladu⁵
12. *fesić*, tursk. m.r. – kapa koju nosi mlada žena
13. *fermen*, tursk. m.r. – dio muške narodne nošnje
14. *puce*, s.r. – dugme
15. *kožuv*, m.r. – dio ženske narodne nošnje

9. ZAKLJUČAK

Ovaj diplomski rad prikazuje istraživanje govora sela u okolici Orašja, a istraživanjem su obuhvaćena ova četiri sela: Tolisa, Matići, Oštra Luka i Domaljevac. To su sela koja pripadaju

⁵ Preuzeto od Đuro Kesić Pole u *LEKSIKON domlječkih riječi, izraza i primenki, 2015: 109*

bosanskoj Posavini u kojoj se govori štokavskim narječjem, odnosno slavonskim dijalektom, a posavskim poddijalektom. Stjepan Ivšić je u svojem radu istražio posavski kraj, a ovim radom nastojalo se potvrditi rečeno te prikazati govor određenih sela i usporediti ga sa standardnim jezikom. Također, važno je napomenuti kako pojedina sela nisu nikada obrađivana pojedinačno, ali i ako jesu, studije i knjige nikada nisu objavljene. Izuzetak je Domaljevac koji ima jednu knjigu koja je temeljena upravo na govoru Domaljevca, a autorica je Antonija Rukavina. Ovo je istraživanje započelo snimanjem govora u navedenim selima, a prethodno su odabrane osobe koje će sudjelovati u razgovoru. Većim djelom sudjelovale su žene, ali i muškarci su bili prisutni. Također, izabrane su starije osobe koje govore izvornim govorom i koje su podrijetlom iz navedenih sela, te je vođeno računa da su domaće stanovništvo. Svako selo opisano je posebno, iako se sela Tolisa i Matići, te sela Domaljevac i Oštra Luka podudaraju u nekim elementima. U svim opisanim govorima jednaka je metodologija rada te se govori mogu lako usporediti. Govori su opisani na nekoliko jezičnih razina: fonologija, morfologija, tvorba riječi, sintaksa i leksik. U dijelu gdje su opisani glasovi posebno su opisani samoglasnici, te posebno suglasnici. Morfološka razina opisana je prema vrstama riječi te su navedene posebnosti koje se ne podudaraju sa standardnim jezikom. Tvorbena razina sastoji se od opisa etnika i hipokoristika te nekih drugih obilježja koja su uočena, a ne podudaraju se sa standardom. Sintaktička razina sastavljena je od zavisnih i nezavisnih rečenica te su potkrijepljene primjerima i vrstama rečenica koje se najčešće pojavljuju u tonskim zapisima. Posljednje je prikazana leksička razina u kojoj je predstavljen rječnik s nepoznatim riječima. Osim toga, na početku opisa svakog sela predstavljena je povijest sela, te zanimljivosti koje su karakteristične za selo. Svrha rada je posebno prikazati govor svakog navedenog sela, prikazati njegove značajke, posebnosti i razlike u odnosu na standardni jezik. Ovim istraživanjem uočeno je kako sva sela čuvaju akut, odnosno i dalje je prisutan u govoru, a jat se odrazio na tri načina: ikavski, poluikavski i ekavski odraz jata. Osim toga, specifično je za sva sela da se glagoli u infinitivu reduciraju, odnosno izgovaraju bez završnog *-i*, a svako selo ima isti naglasni sustav, ali se riječi izgovaraju na drugačiji način i s drugačijom akcentuacijom. Na samom kraju uočeno je da je leksik svih sela sličan, ali ne i isti, te se ovim istraživanjem može zaključiti kako govori ovih sela imaju dosta sličnosti, ali i dosta razlika, kako jedna između drugih, tako i u odnosu na standardni jezik. Vrijeme, rat, drugačiji način života, škole i suvremenost uvelike su utjecale na govor i na leksik ovih krajeva, ali starije stanovništvo nastoji očuvati posavski govor i njegova obilježja te obogatiti svima zajednički hrvatski jezik.

10. LITERATURA

1. Baotić Josip, 2012. *Približavanje jeziku ili približivanje jeziku*, Slavistički komitet, Sarajevo
2. Baotić, Josip, 2002. O govoru starosjedilaca bosanske Posavine, *Župa Tolisa 1802-2002*, Franjevački samostan Tolisa, Tolisa

3. Baotić, Josip, 2007. *Orijentalizmi u govoru starosjedilaca bosanske Posavine*, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo
4. Baotić, Josip, 2018. Akut u govoru starosjedilaca bosanske Posavine, *Zbornik radova Dani europskog naslijeđa 2017. Kulturno i prirodno bogatstvo Posavine*, Sarajevo,
5. Ivšić, Stjepan, 1913. *Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196, 197 Zagreb, 124-254 (Rad 196), 9-138
6. Janjić, Vjenceslav, Tunjo, 1998. *Posavino srce si u Bosni*, Hrvatsko kulturno društvo Napredak Sarajevo, podružnica Orašje, Orašje
7. Jozić, Željko, 2003. O istraživanju dijalekatske sintakse, *Hrvatski dijalektološki zbornik 12*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, str. 97-102
8. Jozić, Željko, 2004. Najstariji naglasni tip posavskog govora danas, *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 30*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, str. 73-83
9. Jozić, Željko, 2006. O mofološko-naglasnim razlikama posavskih govora u Slavoniji i Bosni, *Hrvatski dijalektološki zbornik 14*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, str.187-196
10. Kesić, Đuro, Pole, 2015. *Leksikon domlječkih riječi, izraza i primenki*, Grafolade, Ugljara
11. Kolenić, Liljana, 1997. *Slavonski dijalekt*, Croatica, sv. 45-46, str. 101-116, Zagreb
12. Kolenić, Ljiljana, 1996. Proučavanje slavonskoga dijalekta danas, *Riječki filološki dani – zbornik radova*, I, Rijeka, 201-209
13. Lisac, Josip, 2003. *Hrvatska dijalektogija 1*. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb
14. Lisac, Josip, 2008. Dosadašnja proučavanja hrvatskih štokavskih dijalekata, *Hrvatski dijalektološki zbornik 14*, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, str 13-23
15. Lisac, Josip. 2003. Slavonski dijalekt: između autohtonosti i utjecaja, *Migracijske i etničke teme 19*, I, Zagreb, str. 7-16
16. Matić, Marko, 1997. *Domaljevac, 450 godina postojanja*, Slovenija
17. Matolić, Marko, 2021. *Bosanska Posavina, pojam, područje, identitet bosanske Posavine u XVIII. i XIX. stoljeću*, Grafolade, Orašje
18. Mikičić, Mato, 1994. *Oštra Luka i Bok od početka Domovinskog rata 1992.*, Grafotisak, Grude

19. Rukavina, Antonija, 2012. *Govor mjesta Domaljevac*, Grafolade, Ugljara-Orašje
20. Sekereš, Stjepan, 1967. Klasifikacija slavonskih govora, *Zbornik za filologiju i lingvistiku X*, Novi sad, str. 133-145.
21. Težak, Stjepko, Babić, Stjepan, 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb

Mrežne stranice: (zadnji put posjećene 15. 7. 2022.)

Slika 1: <https://hms.ba/wp-content/uploads/2019/08/Tolisa-crkva-posavina-Velika-Gospa.jpg>

Slika 2: https://selomatici.blogspot.com/p/matici_14.html

Slika 3: <https://selomatici.blogspot.com/2019/01/korparstvo-u-maticima.html>

Slika 4: <https://selomatici.blogspot.com/2019/01/korparstvo-u-maticima.html>

Slika 5: <https://posavina.org/nada-koturic/bogata-povijest-posavske-zupe-ostra-luka-bok-ispisana-vezanoscu-zupljana-za-svoju-crkvu>

Slika 6: <https://garevac.net/2019/04/28/zupa-domaljevac/>

Slika 7: <http://skola-domaljevac.net/page/16/>

Slika 8: <https://posavina.org/pejo-gasparevic/staklenici-i-termalna-voda-u-domaljevku-sansa-za-gospodarski-oporavak>

Slika 9: <https://domaljevac.ba/novo/tag/19/>

Prilozi:

1. <https://www.bosnasrebrena.ba/tolisa-samostan-i-zupa-uznesenja-bdm>
2. <https://garevac.net/2019/04/03/zupa-tolisa/>
3. https://selomatici.blogspot.com/p/matici_14.html
4. <https://garevac.net/2019/03/26/zupa-ostra-luka-bok/>
5. <https://domaljevac-samac.com/category/domaljevac/do-povijest/>

